

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

Кваліфікаційна (магістерська) робота на тему:
«ГОЛОС І ПОЗИЦІЯ ДИТИНИ У СІМЕЙНІЙ МЕДІАЦІЇ»

Спеціальність 231 Соціальна робота

Виконав:

студент групи СРм-23

Павлюк Юрій Юрійович

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор

Парфанович Іванна Іванівна

Тернопіль 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СІМЕЙНОЇ МЕДІАЦІЇ ТА МІСЦЕВ НІЙ ДИТИНИ	6
1.1. Сутність сімейної медіації як альтернативного способу вирішення спорів	6
1.2. Принцип найкращих інтересів дитини: еволюція концепції та критерії оцінки	13
РОЗДІЛ 2. ГОЛОС ТА ПОЗИЦІЯ ДИТИНИ В СІМЕЙНІЙ МЕДІАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА	18
2.1. Концептуальні засади врахування голосу та позиції дитини в сімейній медіації	18
2.2. Міжнародні підходи до практики врахування голосу та позиції дитини в сімейній медіації	25
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВРАХУВАННЯ ГОЛОСУ І ПОЗИЦІЇ ДИТИНИ У СІМЕЙНІЙ МЕДІАЦІЇ	32
3.1. Рекомендації щодо розробки методики сімейних медіаційних зустрічей	32
3.2. Аналіз даних емпіричного дослідження щодо оцінки голосу і позиції дитини у сімейній медіації	37
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	53

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасна система захисту прав дитини в Україні перебуває на етапі глибоких змін, спрямованих на утвердження принципів демократії, партнерства та найкращих інтересів дитини. Одним із ключових напрямів цих трансформацій є впровадження медіації як альтернативного, гуманного способу врегулювання сімейних конфліктів. Медіація сприяє відновленню діалогу між батьками, формуванню культури мирного вирішення спорів і створює безпечний простір для врахування голосу дитини у процесі прийняття рішень, що її стосуються.

Проте, попри нормативне визнання важливості участі дітей у сімейних процесах, на практиці їхній голос часто залишається формальним або не враховується належним чином. Це зумовлює актуальність дослідження механізмів, форм і етичних засад реалізації права дитини на висловлення власної позиції в процедурі медіації. Забезпечення реальної участі дитини не тільки відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини, але й підвищує ефективність самої медіації. Тому виникає потреба в теоретичному осмисленні й практичному впровадженні підходів, які забезпечують повагу до голосу й позиції дитини в конфліктних сімейних ситуаціях. Це визначає наукову й практичну значущість та актуальність обраної теми.

Огляд літератури з теми дослідження. Питанням соціальної послуги медіації, зокрема, сімейної та голосу й позиції дитини в сімейних питаннях присвячено дослідження таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як А. Барлоу, Буров М., Вайнстоун Дж., Гірняк Г., Голдсон Дж., Гордон Т., Грейп Л., Джеймс А., Довга М., Калвербоєр М., Ленсдон Г., Магдисюк Л., Маплз Р., Парнета О., Перкальов А., Петриченко К., Ранталайхо М., Робертс М., Романадзе Л., Томляк Т., Федик С., Хоген Г., Чепік-Трегубенко О., Чернобук В., Чеховська І., Чернописька В., Дж. Юїнг, Яремко О. та інших.

Водночас, існує потреба в дослідженні механізмів, форм і етичних засад врахування голосу і позиції дитини у сімейній медіації.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних засад сімейної медіації, феномену «голосу і позиції дитини» у процесі сімейної медіації, а також розробка методики сімейних медіаційних зустрічей.

Для досягнення цієї мети визначено і вирішено такі завдання:

1. Провести аналіз сутності сімейної медіації як альтернативного способу вирішення спорів.
2. Проаналізувати еволюцію концепції та критерії оцінки принципу найкращих інтересів дитини.
3. Провести аналіз концептуальних засад врахування голосу та позиції дитини в сімейній медіації.
4. Розглянути міжнародні підходи до практики врахування голосу та позиції дитини в сімейній медіації.
5. Запропонувати рекомендації щодо розробки методики сімейних медіаційних зустрічей.
6. Провести емпіричне дослідження щодо оцінки голосу і позиції дитини у сімейній медіації та аналіз його даних.

Об'єктом дослідження є процес сімейної медіації як форма альтернативного врегулювання конфліктів у сфері сімейних взаємин.

Предметом дослідження є соціально-психологічні аспекти забезпечення права дитини на участь у сімейній медіації, форми і методи врахування її голосу та позиції.

Наукова новизна проведеного дослідження визначається отриманням таких результатів:

- уточнено понятійний апарат досліджуваної теми;
- систематизовано еволюцію концепції оцінки принципу найкращих інтересів дитини;
- систематизовано міжнародні підходи участі дітей у медіаційних процесах.

Методологія дослідження. Теоретичною основою роботи стали концепції соціальної роботи, сімейної психології, дитячої участі та практики

медіації, а також праці вітчизняних і зарубіжних учених. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, системний і міждисциплінарний підхід, контент-аналіз нормативно-правових актів, опитування та якісне інтерв'ю медіаторів і представників соціальних служб.

Інформаційна база дослідження включає нормативно-правові акти України у сфері захисту прав дитини та медіації, міжнародні документи (зокрема Конвенцію ООН про права дитини, Рекомендації Ради Європи щодо дитячої участі), результати наукових досліджень, емпіричні дані, отримані в межах аналізу практики застосування сімейної медіації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання розроблених рекомендацій для підвищення ефективності сімейної медіації, забезпечення реальної участі дітей у прийнятті рішень, а також удосконалення підготовки фахівців соціальної сфери, які працюють із сім'ями в кризових ситуаціях.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися автором на науково-практичній конференції «Сучасні тренди світової науки» (м. Івано-Франківськ, 29 квітня 2025 року) та «Управління розвитком соціально-економічних систем» (м. Івано-Франківськ, 23 жовтня 2025 року).

Структура випускної кваліфікаційної роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 52 сторінки комп'ютерного тексту, у тому числі містить 4 таблиці, 2 рисунки, список використаних джерел із 60 найменувань та 10 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СІМЕЙНОЇ МЕДІАЦІЇ ТА МІСЦЕ В НІЙ ДИТИНИ

1.1. Сутність сімейної медіації як альтернативного способу вирішення спорів

Медіація є альтернативним механізмом розв'язання конфліктів за участю нейтрального посередника – медіатора, який сприяє сторонам у досягненні взаємоприйняттого рішення на принципах добровільності, взаємної поваги та співробітництва. Її впровадження спрямоване на зниження рівня конфліктності у міжособистісних і групових взаємодіях, формування культури мирного ведення переговорів та застосування гуманних способів врегулювання суперечностей, що зберігає свою суспільну значущість незалежно від історичного періоду.

За своєю сутністю медіація є відновлювальною процедурою, оскільки ґрунтується на принципах рівноправності та самоповаги сторін, стимулює конструктивну поведінку в конфліктних ситуаціях, підтримує ненасильницькі моделі реагування на напругу та ескалацію суперечок. Її метою є відновлення порушених унаслідок конфлікту соціально-психологічних зв'язків, міжособистісних взаємин, емоційної рівноваги учасників і компенсація завданої шкоди. Саме тому медіацію прийнято розглядати як ключовий інструмент відновлювального підходу.

В Законі України «Про медіацію» медіація трактується як «...позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [1].

Колектив вітчизняних авторів на чолі з О. Чепік-Трегубенко розглядають медіацію як «вирішення конфлікту/спору, в якому медіатор як нейтральна

сторона сприяє досягненню добровільної взаємовигідної угоди між конфліктуєчими суб'єктами» [23, с. 63].

Як ефективна технологія врегулювання спорів медіація отримала широке поширення в різних сферах суспільного життя у світовій практиці. Однією з найбільш розвинених і затребуваних галузей її застосування є сімейна медіація, орієнтована на розв'язання конфліктів у сфері сімейних відносин та підтримання конструктивної взаємодії між їх учасниками.

Витоки сімейної медіації сягають другої половини ХХ століття, коли в країнах Північної Америки та Західної Європи вона почала застосовуватися як альтернатива судовим процесам у справах про розлучення, визначення місця проживання дітей, аліменти, розподіл майна тощо. Згодом вона набула поширення і в інших правових системах, адаптуючись до культурних та соціальних особливостей різних країн.

Сімейна медіація є одним із найбільш прогресивних інструментів альтернативного вирішення спорів ADR – «Alternative Dispute Resolution» [5] у сфері сімейних правовідносин. В країнах ЄС також можуть застосовуватись терміни «Ефективного розв'язання спорів» [5] («EDR – Effective dispute resolution» [5]) та «Дружнє розв'язання спорів» [5].

Загалом існує кілька способів вирішення сімейних конфліктів (спорів). Перший – силовий: йдеться не лише про фізичну силу, а й про силу авторитету батька, вчителя. У такі моменти дорослий бере на себе відповідальність та приймає рішення. Другий спосіб вирішення конфлікту – правовий. Це і правила, прийняті в сім'ї, які обов'язково потрібно промовляти з дитиною, та юридична допомога у разі розлучення або поділу майна. І третій спосіб – з обов'язковим врахуванням інтересів всіх сторін сімейного конфлікту, тобто медіація.

Розглянемо підходи вітчизняних науковців до розгляду поняття сімейної медіації. Так, І. Чеховська й М. Довга відзначають, що «сімейна медіація – це ефективна, багатогранна та гнучка процедура, яка дозволяє сторонам досягти найбільш прийняттого для себе вирішення конфлікту» [24, с. 133].

На думку В. Чернописької «сімейна медіація – це процес вирішення сімейних спорів мирним способом (шляхом порозуміння), в якому незалежна сторона (медіатор) сприяє і налагоджує комунікацію між суб'єктами спору та допомагає прийняти зважені рішення, що задовольняють кожную сторону» [25, с. 396].

О. Парнета й С. Федик вважають, що «сімейна медіація – це гнучка процедура вирішення різноманітних сімейних конфліктів, яку можна адаптувати під унікальну ситуацію кожної сім'ї» [11, с. 102].

Таким чином, в рамках даного дослідження розумітимемо сімейну медіацію як добровільна, конфіденційна та структурована процедура, під час якої сторони сімейного конфлікту за допомогою нейтрального та неупередженого посередника (медіатора) намагаються досягти взаємоприйняттого та стійкого рішення.

Міжнародна практика засвідчує, що медіація є результативним механізмом урегулювання конфліктів, який сприяє не лише досягненню оптимальних рішень для сторін, але й суттєвому зниженню навантаження на судові інституції [23]. У вітчизняній науці проблема сімейної медіації також активно досліджується, про що свідчить зростання кількості публікацій, присвячених ролі медіації у вирішенні сімейних спорів, профілактиці домашнього насильства та аналізу імплементації норм ЄС у цій галузі [12; 76].

В українському законодавстві основними джерелами регулювання прав дитини впродовж довгого часу були «Сімейний кодекс України» [3] (ст. 171, 257, 258) в якому визнається право дитини висловлювати думку при вирішенні питань щодо її життя, а також Закон України «Про охорону дитинства» [2], де гарантується право дитини на вільне висловлення поглядів.

Правове закріплення процедури медіації в Україні отримало новий етап розвитку після ухвалення у 2021 році Закону України «Про медіацію» [1]. Хоча у вітчизняному законодавстві не встановлено обов'язкового характеру медіації в сімейних справах, воно передбачає важливі заохочувальні механізми. Зокрема, процесуальні норми стимулюють сторони до позасудового

врегулювання спору, надаючи, наприклад, право на повернення 60% сплаченого судового збору у разі успішного завершення медіації [6]. Також суд має право з'ясовувати бажання сторін щодо проведення медіації під час підготовчого засідання та оголошувати перерву в судовому провадженні на час її проведення [6].

В ЄС застосування медіації в сімейних справах регламентується в «Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах» [17]. Даний документ визначає межі застосування медіації, принципи її організації, деталізує процес і встановлює статус досягнутої угоди. Міжнародна спільнота визнає необхідність вжиття державами всіх заходів для забезпечення доступу до сімейної медіації, включаючи міжнародну медіацію, як ефективного методу досягнення згоди у сімейних спорах [17].

Функціональне призначення сімейної медіації виходить за рамки простого вирішення правового спору. Вона виступає важливим інструментом, здатним ефективно врегулювати суперечки, зберігаючи при цьому час, фінансові ресурси та, що найважливіше, емоційний стан учасників процесу медіації [23]. Особливого значення медіація набуває в умовах воєнного стану, коли функціонування органів судової влади може бути порушене чи ускладнене через активні бойові дії [23]. Загострене емоційне напруження сторін у воєнний час потребує гнучкого та індивідуального підходу, який може забезпечити тільки медіатор. Це дозволяє оперативно вирішувати такі сімейні спори, як питання тимчасової опіки над дітьми чи їх виїзд за кордон, де судова влада не завжди може діяти достатньо оперативно [23; 7a].

Основні умовами проведення процедури медіації, зокрема, й сімейної, є довіра та безпека, які забезпечують ситуацію при якій сторони спору можуть «розкритися», почати говорити про важливе, а не тільки сперечатись і конфліктувати.

Серед принципів, які забезпечують дані умови є добровільність участі кожної із сторін, конфіденційність інформації – за законом, медіатор не може

бути свідком у суді. Також до принципів медіації можна зарахувати нейтральність ставлення до сторін конфлікту, рівноправність усіх учасників, відкритість та прозорість процедури: медіатор обов'язково пояснює сторонам перебіг розмови та відповідає на запитання сторін.

Фундаментальні принципи медіації визначені Законом України «Про медіацію» [1] і є основою самої процедури медіації. До них належать [1, 9]:

- добровільність – участь сторін спору в медіації є виключно добровільною;

- конфіденційність – вся інформація, отримана під час процедури медіації, є конфіденційною;

- нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора – він виступає виключно як об'єктивний посередник;

самовизначення та рівність прав сторін медіації – сторони самостійно приймають рішення, і їх права є рівними.

Додатково слід відзначити такі важливі принципи, як «...розподіл відповідальності, ... правомочність сторін, ... неформальність та гнучкість процедури медіації» [9]. Також серед принципів медіації слід відзначити взаємоповагу, співпрацю та відповідальність сторін і медіатора. У будь-якому конфлікті важливо вислухати інший бік, не перебиваючи, разом шукати рішення і, головне, навчати цього дітей – слухати та приймати чужу точку зору.

Зазначені принципи слід адаптувати до специфіки сімейних спорів, особливо коли залучені інтереси дитини. Рекомендація Ради Європи № R (98) [17] підтверджує, що принципи медіації мають застосовуватись у відповідний спосіб до інших методів розв'язання спорів, включаючи сімейні [17].

Особлива увага в сімейній медіації приділяється принципу рівності прав сторін [9]. У процедурі медіації в «традиційних» спорах рівність сторін є аксіомою. Однак у сімейних спорах, де присутні інтереси дитини, цей принцип вступає у філософський і практичний конфлікт із принципом забезпечення найкращих інтересів дитини, оскільки відповідно до Конвенції «ООН про права дитини (пункт 1 статті 3) дитина наділяється правом на те, щоб її найкращі

інтереси оцінювалися і бралися до уваги в якості першочергового міркування при прийнятті в її відношенні будь-яких дій або рішень як в державній, так і в приватній сфері» [8]. Дитина не є рівноправною дорослою стороною у правовому та психологічному сенсі, і її інтереси мають міжнародно-правовий пріоритет.

У зв'язку з цим, у сімейній медіації принцип рівності сторін (батьків) має бути підпорядкований принципу забезпечення найкращих інтересів дитини. Це вимагає від медіатора не пасивного, а активно-нейтрального підходу. Медіатор не може просто сприяти досягненню будь-якої угоди між батьками, якщо вона суперечить об'єктивним потребам дитини. Він повинен активно включати фактори, що стосуються довгострокового благополуччя дитини (її безпеки, розвитку, освіти), та забезпечувати, щоб кінцеве рішення відповідало інтересам найбільш вразливої сторони.

До основних технологій та технік медіації відносять [21]:

- ✚ активне слухання: важливо обов'язково уважно вислухати кожную зі сторін;
- ✚ резюмування: коли медіатор підбиває короткий підсумок сказаного;
- ✚ перефразування та рефреймінг: коли медіатор, залишаючи сенс сказаного, змінює «рамку», тим самим нейтралізуючи негатив;
- ✚ техніку задання питань: важливо, щоб медіатор не давав поради, а ставив уточнюючі питання;
- ✚ «Я — повідомлення»: коли одна зі сторін конфлікту має можливість висловити свої претензії у формі повідомлень від першої особи — без звинувачень та агресії.

Сімейна медіація демонструє низку критичних переваг порівняно з традиційним судовим розглядом, особливо в контексті перебування в центрі уваги в сімейному спорі дитини.

По-перше, медіація пропонує гнучкість та індивідуальність. Судовий процес, хоча і є необхідним у певних випадках, обмежений рамками права і процедур, що часто призводить до прийняття уніфікованих рішень, які не

завжди повністю відображають унікальні обставини та потреби конкретної сім'ї та дитини [15]. Натомість, процедура сімейної медіації дозволяє сторонам знайти гнучкі, творчі та індивідуальні рішення, що враховують унікальні обставини кожної родини [23].

По-друге, медіація сприяє збереженню стосунків. Судові спори часто перетворюються на конфронтацію, руйнуючи залишки комунікації між батьками, що має вкрай негативні наслідки для дитини [15]. Медіація ж, як підхід, зосереджений на діалозі, дозволяє сторонам зберегти гідність і знайти спільне рішення, що є критично важливим для подальшої співпраці батьків у питаннях виховання. Судді Верховного Суду наголошують, що судовий процес часто призводить до витрат часу, ресурсів та руйнування стосунків, що негативно позначається на дитині, навіть якщо остаточне судове рішення збігається з початковою толерованою батьками моделлю (наприклад, спільною опікою) [15].

По-третє, медіація є значно оперативнішою та ресурсоефективною. Вона дозволяє уникнути тривалих судових проваджень, заощаджуючи час та емоційні ресурси всіх учасників [23].

Нарешті, медіація краще інтегрує голос дитини. Компетентний медіатор має можливість ефективніше забезпечити ухвалення рішення з урахуванням якнайкращих інтересів дитини. Суду часто бракує часу, гнучкості та адаптивності для глибокого індивідуального підходу до вирішення емоційно виснажливих сімейних спорів [15].

Отже, сімейна медіація є ефективним механізмом врегулювання спорів, що ґрунтується на принципах добровільності, конфіденційності, рівноправності нейтральності та взаємоповаги сторін. Вона дозволяє не тільки знайти прийнятне рішення для всіх сторін конфлікту, а й зберегти або відновити порушені емоційні та соціальні зв'язки. Такий підхід сприяє покращенню комунікації між членами сім'ї та, загалом, є важливою складовою розбудови культури мирного вирішення конфліктів у суспільстві.

1.2. Принцип найкращих інтересів дитини: еволюція концепції та критерії оцінки

Сімейна медіація є не тільки альтернативною процедурою вирішення спорів, але й інструментом, який органічно сумісний із забезпеченням найкращих інтересів дитини. В рішеннях «Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ)» [22]. відзначається, що найкращі інтереси дитини полягають, серед іншого, у забезпеченні її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі [8].

В даному контексті слід відзначити, що судовий розгляд за своєю природою є конфронтаційним і виснажливим, а тому може руйнувати емоційну стійкість [15]. Натомість, медіація, що застосовує «м'який підхід» [15], дозволяє батькам самостійно конструювати стійке, адаптоване рішення, мінімізуючи травматичний вплив юридичної судової боротьби. Це дозволяє медіації сприяти забезпеченню емоційного благополуччя дитини, що є її головною перевагою в сімейному контексті.

Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини («Best Interests of the Child, BIC» [32, 50] є наріжним каменем усього сучасного законодавства про права дитини та ключовим регулятивним механізмом у сімейних спорах. Основою для використання даного поняття в міжнародному праві є Конвенція ООН про права дитини [10, 32]. Відповідно до пункту 1 статті 3 даної Конвенції, дитина має право на те, «щоб її найкращі інтереси оцінювалися та бралися до уваги в якості першочергового міркування» [8] («a primary consideration» [44]) при прийнятті будь-яких рішень або дій щодо неї, «незалежно від будь-яких дій або рішень як в державній, так і в приватній сфері» [8].

Відповідно до моделі BIC рішення, які приймаються відповідають найкращим інтересам дитини, якщо діти можуть розвиватися максимально можливою мірою (стаття 6 Конвенції ООН про права дитини) [32]. Модель BIC включає 14 умов середовища для оптимального розвитку дітей. Якщо всі

згадані умови дотримуються на хорошому рівні впродовж значного періоду часу, дитині будуть надані оптимальні можливості для її розвитку [32].

В європейській правовій традиції дана модель широко застосовується, що підтверджується практикою діяльності «Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ)» [22]. Суд неодноразово наголошував, що найкращі інтереси дитини вимагають збереження її зв'язків із сім'єю, за винятком випадків, коли сім'я є особливо непридатною або явно неблагополучною [8]. Крім того, ЄСПЛ акцентує, що в «якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним» [22].

В українському національному законодавстві принцип ВІС також закріплений. Закон України «Про охорону дитинства» пропонує чітке визначення: «..забезпечення найкращих інтересів дитини це дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити» [2].

Важливо розуміти, що модель ВІС функціонує не тільки як право дитини на певний результат (право на сім'ю, здоров'я, безпеку), але й як обов'язкова процесуальна вимога. Це означає, що всі органи та суб'єкти, які приймають рішення щодо дитини (включаючи медіатора), зобов'язані провести структуровану, комплексну та багатofакторну оцінку всіх релевантних елементів перед прийняттям будь-якого рішення. Таким чином, найкращі інтереси дитини вимагають не лише певного результату, а й дотримання належної юридично гарантованої процедури оцінювання [8; 22a].

У процесі медіації, як і в будь-якій адміністративній чи судовій процедурі, ключове значення мають процесуальні гарантії, що забезпечують належне врахування ВІС. Головною з них є «право дитини висловлювати свої погляди і вимога брати їх до уваги» [10]. Діти мають бути почутими, а їхня

думка має бути врахована відповідно до їхнього віку та рівня зрілості [8]. Дана вимога є невід'ємною частиною оцінки ВІС.

Для забезпечення ефективного захисту інтересів дитини передбачається також право на опіку та представництво [10]. Діти «мають право на незалежного представника чи піклувальника, який є компетентним і підготовленим, щоб представляти і захищати інтереси дитини» [10]. Це стає особливо актуальним у медіації, оскільки конфлікт інтересів між батьками може впливати на позицію дитини.

Основною теоретичною проблемою, яка постає перед медіатором та є ключовою для всієї проблематики даного дослідження, є конфлікт між правом дитини на думку, голос та її найкращими інтересами. Думка дитини є лише одним із семи елементів оцінки її інтересів [8]. Медіатор (як і суд) повинен збалансувати бажання дитини (її «голос») із об'єктивними факторами її довгострокового благополуччя, захисту та безпеки (її «інтереси» [10]). Дана колізія вимагає від медіатора високої професійної компетентності та використання спеціалізованих методик.

На рівні держави забезпечуються гарантії, спрямовані на забезпечення доступу до цих механізмів. Держава гарантує дітям рівний доступ до безоплатної правової допомоги та допомогу в забезпеченні доступу до медіації. Це підкреслює право дитини на участь у медіації, особливо у випадках, що стосуються кримінальних правопорушень або сімейних спорів [9].

Для забезпечення об'єктивності та належного обґрунтування рішень (як судових, так і тих, що досягнуті в медіації), необхідна чітка методологія оцінки. В українській практиці часто виникають проблеми, коли рішення органів опіки, піклування та суду не містять належної мотивації та обґрунтування відповідності найкращим інтересам дитини [18]. Це вимагає уніфікації судової практики та використання міжнародно визнаних критеріїв.

Основним орієнтиром для цієї оцінки є Зауваження загального порядку Комітету ООН з прав дитини № 14 (2013), які систематизують ключові

елементи, що необхідно враховувати при визначенні найкращих інтересів [8]. Дана методика є багатофакторною і включає сім основних елементів [8]:

1. Погляди дитини. Увага акцентується на праві дитини висловлювати думку та вимозі належної уваги до даної думки.

2. Індивідуальність дитини. Необхідно враховувати вік дитини, її стать, стан здоров'я, особливості розвитку та етнічної/культурної належності.

3. Збереження сімейного оточення та підтримка відносин. Передбачає підтримку зв'язків із родиною, крім випадків, коли це може зашкодити дитині.

4. Піклування, захист і безпека дитини. Увага акцентується на забезпеченні фізичного та психологічного благополуччя дитини.

5. Уразливе положення. Слід враховувати особливі потреби чи ризики для дитини.

6. Право дитини на здоров'я. Необхідним є забезпечення доступу до необхідної медичної допомоги та умов для здорового розвитку дитини.

7. Право дитини на освіту. Передбачає забезпечення доступу до освіти та комфортного навчального середовища для дитини.

Процес оцінки та визначення найкращих інтересів дитини передбачає дотримання чіткого процедурного порядку. Спочатку, зі врахуванням конкретних обставин справи, слід визначити зміст і значимість кожного з перелічених елементів, а потім – дотримуватися правил, що забезпечують юридичні гарантії реалізації даного права [8].

Аналіз елементів оцінки ВІС виявляє критичний зв'язок між принципом піклування, захисту і безпеки дитини та допустимістю застосування сімейної медіації. Хоча медіація ґрунтується на принципах добровільності та самовизначення сторін [9], цей принцип самовизначення не може ставити під загрозу безпеку дитини. Оцінка ВІС, що виявляє високий ризик для фізичного чи психологічного благополуччя дитини (наприклад, випадки домашнього насильства або хронічного неблагополуччя, про які згадує ЄСПЛ) [8], повинна слугувати імперативним бар'єром для медіаційного процесу. У таких випадках захист інтересів дитини, особливо її безпеки, має пріоритет над

самовизначенням батьків, що вимагає втручання зовнішніх, юрисдикційних або захисних механізмів. Таким чином, комплексна оцінка ВІС є ключовим інструментом, що визначає практичні межі застосування сімейної медіації.

Таким чином, сімейна медіація, завдяки своїй гнучкості та орієнтованості на діалог, є високоефективним механізмом для реалізації моделі ВІС. Однак, така реалізація можлива лише за умови суворого дотримання процесуальних гарантій та комплексної, багатофакторної оцінки інтересів дитини. Подальше дослідження має бути спрямоване на розкриття того, як саме голос дитини, її думка і позиція, інтегрується в медіаційний процес, забезпечуючи медіатору можливість належно збалансувати всі сім ключових елементів найкращих інтересів дитини.

РОЗДІЛ 2

ГОЛОС ТА ПОЗИЦІЯ ДИТИНИ В СІМЕЙНІЙ МЕДІАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА

2.1. Концептуальні засади врахування голосу та позиції дитини в сімейній медіації

Сімейна медіація є сучасним інструментом підтримки сім'ї в кризових ситуаціях. Вона дозволяє зберегти гідність сторін, запобігти ескалації конфлікту та забезпечити пріоритет прав та інтересів дитини.

Міжнародна практика засвідчує, що медіація є результативним механізмом урегулювання конфліктів, який сприяє не лише досягненню оптимальних рішень для сторін, але й суттєвому зниженню навантаження на судові інституції [23].

Наукові дослідження останніх років показують, що включення голосу дитини в сімейну медіацію підвищує якість рішень, підтримує право дитини бути почутою і сприяє довгостроковому благополуччю, однак, вимагає чітких протоколів, підготовки медіаторів і гарантій захисту дитини.

Так, Я. Юїнг підкреслює, що врахування голосу дитини відповідає міжнародним стандартам (Конвенція ООН про права дитини) і національним ініціативам з адвокації дитячої участі [42]. У співпраці з А. Барлоу науковець доводить, що включення голосу дитини у процес медіації істотно підвищує стійкість домовленостей та рівень задоволеності обох батьків. Вони висувають концепцію «substantive participation» [30], яка передбачає не тільки висловлення дитиною думки, а її реальний вплив на підсумкове рішення після процедури медіації. В даному дослідженні підкреслено важливість підготовки медіаторів, здатних працювати з дітьми різного віку, та наявності етичних протоколів щодо безпеки й добровільності участі. Згадані науковці в своєму дослідженні систематизували сучасні міжнародні стандарти «child inclusive mediation» [36] і

запропонували модель поетапного залучення дитини до процедури медіації, яка може бути використана для розроблення національних керівництв [36]. В даній роботі описано кілька підходів взаємодії з дитиною: прямі зустрічі з дитиною (інтерв'ю), представництво через дитячого адвоката/фасилітатора, письмові/ігрові інструменти, дитячі анкети тощо і відзначено необхідність використання важливих захисних механізмів (оцінка ризику, згоди, конфіденційність) [36].

Г. Хоген, Р. Маплз, А. Джеймс та М. Ранталайхо провели порівняльне емпіричне дослідження, що аналізує практику сімейної медіації в Норвегії (де участь дітей у медіації є частково обов'язковою) та в Англії (де вона більш гнучка). Дані отримано з інтерв'ю з медіаторами, батьками та дітьми, а також з аналізу судових і адміністративних звітів [48].

М. Робертс в своїй праці «Children in Family Mediation: A Rights Approach or the Right Approach?» [55] аналізує дискусію між «правовим» та «практичним» підходами до участі дитини в медіації. Науковець, яка є одна із піонерів медіації в Великій Британії, намагається вирішити питання: чи достатньо просто керуватися правом дитини бути почутою, чи потрібно адаптувати це право до реальних умов медіаційної практики [55].

Л. Грейп у своєму дисертаційному дослідженні критикує відсутність уніфікованих національних протоколів у багатьох країнах та необхідність спеціальної підготовки (психологія дитини, оцінка ризиків, етика) [46]. Автор відзначає, що участь дітей у медіації залежить від компетенцій медіаторів і наявності внутрішніх політик [46].

У дослідженнях вітчизняних науковців питання сімейної медіації також набуває все більшої актуальності, що підтверджується зростанням кількості досліджень, спрямованих на вивчення її ролі у врегулюванні сімейних конфліктів, запобіганні домашньому насильству, а також аналізі процесів європейського та світового досвіду у даній сфері.

Зокрема, у працях низки вітчизняних авторів досліджується медіація як соціальна послуга, що безпосередньо впливає на доступність процедури для

сімей, а отже, і на можливості дитини бути вислуханою. Так, у роботах Романадзе Л.Д. та Яремко О.М. [19], а також Яремко О.М. і Гірняк Г.С. [27] розглядається організаційно-правове забезпечення медіації як соціальної послуги. Впровадження медіації в систему соціальних послуг створює сталий інституційний механізм, який може гарантувати врахування думки дитини як стандарту практики.

А. Перкальов провів глибокий порівняльно-правовий аналіз українського законодавства про досудове вирішення сімейних спорів способом медіації із нормами ЄС, виявляючи суттєві розбіжності в дефініціях медіації, організації процесу, правовому статусі угод та процедурі контролю за якістю [12]. Зокрема, він показує, що українське законодавство ще недостатньо адаптоване до європейських стандартів: бракує чітких механізмів фіксації досягнутих домовленостей, відповідних гарантій нейтральності медіатора і захисту прав дитини; також відзначається розрізненість процедур у сімейних спорах. На підставі аналізу автор формулює пропозиції щодо доопрацювання нормативної бази України з метою наближення до вимог норм ЄС: зокрема, запровадження обов'язкової медіації в певних категоріях справ, стандартизація процедур і підвищення кваліфікації медіаторів.

Іншим напрямком є психологічний та практичний аспекти участі дитини. Цей напрям є найбільш безпосередньо пов'язаним із темою дослідження.

Психологічний супровід відображено в практикумі під редакцією Л. Магдисюк [16]. В ньому закладено фундаментальну основу для розуміння того, як саме надавати психологічну допомогу дитині в контексті сімейних конфліктів. Це джерело розкриває методи роботи, які дозволяють не лише формально «вислухати» дитину, але й зрозуміти її емоційний стан, потреби та побоювання, забезпечуючи її психологічну безпеку під час медіації.

В інших вітчизняних дослідженнях «Як медіація поєднується з найкращими інтересами дитини» [26] та «Врегулювання сімейних спорів та голос дитини» [7] безпосередньо зв'язують процедуру медіації з ключовим принципом Конвенції ООН про права дитини і відображають принцип

найкращих інтересів дитини. В даних працях підкреслено, що медіація, на відміну від судового протистояння, дозволяє батькам сконцентруватися не на власних претензіях, а на пошуку рішення, яке максимально відповідатиме добробуту дитини. Голос дитини в цьому контексті стає не формальністю, а основним джерелом інформації для визначення цих найкращих інтересів.

Публікація на сайті Верховного Суду «Про медіацію в сімейних спорах і важливість врахування думки дитини» [15] свідчить про зміну парадигми на найвищому рівні судової системи. Коли судді ВС публічно обговорюють та підтримують медіацію та врахування думки дитини, це надає цим ідеям офіційну легітимність і сприяє їхньому поширенню в судовій практиці. Це безпосередньо впливає на те, як будуть оцінюватися батьківські угоди, укладені за допомогою медіації, і на скільки судді будуть вимагати доказів того, що позиція дитини була врахована.

Проведений огляд свідчить, що за останні 5 років в Україні сформувався комплексний міждисциплінарний підхід до проблеми голосу дитини в сімейній медіації. Наукова література еволюціонувала від загального обґрунтування медіації до глибокого аналізу конкретних механізмів забезпечення участі дитини, зі врахуванням психологічних травм воєнного часу та необхідності побудови стабільних інституційних структур.

Питання участі дитини у процесі медіації безпосередньо пов'язане з реалізацією її права бути почутою, що закріплено у низці міжнародних документів, насамперед у «Конвенції ООН про права дитини» [4]. В статті 12 Конвенції встановлює, що «дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю» [4].

Врахування голосу дитини передбачає, що її думка не є формальною чи декоративною — вона є джерелом важливої інформації про внутрішній стан дитини, рівень її лояльності, страхи, очікування. Однак ця думка має бути проінтерпретована професійно, без перекручень і тиску. Саме тому медіатор

повинен володіти знаннями дитячої психології, стадій розвитку мислення, формування прив'язаностей, а також мати навички невербальної комунікації.

В дослідженнях Г. Лендсдаун [51], а також Дж. Кешмор та П. Паркінсона [34], відзначено, діти, які відчувають, що їх думка врахована, демонструють менший рівень стресу та швидше адаптуються до нових умов після розлучення батьків. Отже, участь у сімейній медіації може бути для дитини терапевтичним досвідом, якщо процес організовано з урахуванням її потреб. Даний принцип конкретизується у статтях 3, 9, 18 вищезгаданої Конвенції [4], які підкреслюють необхідність забезпечення найкращих інтересів дитини при ухваленні будь-яких рішень, що її стосуються, а також важливість підтримки сімейних зв'язків. Участь дитини у медіації є практичним втілення цих норм, тобто дитині надається можливість бути активним учасником, а не пасивним об'єктом вирішення спору між батьками в рамках процедури сімейної медіації.

Участь дитини у медіації може бути прямою або непрямую [52]. Пряма участь передбачає особисту присутність дитини на сесії (повністю або частково) у формі інтерв'ю чи зустріч медіатора з дитиною. Це можливо, якщо дитина достатньо зріла, відчуває себе у безпечному середовищі, а медіатор упевнений, що це не зашкодить її психоемоційному стану [60].

Непряма участь означає, що медіатор враховує думку дитини через інші канали – наприклад, через бесіду з психологом, терапевтом, батьками або шляхом письмового звернення від самої дитини [60].

Вибір форми участі дитини залежить від її віку, зрілості, емоційного стану, характеру конфлікту, а також готовності батьків поважати думку дитини. У більшості випадків ефективною вважається комбінація обох підходів.

Необхідність врахування думки дитини та вибір способу, у який її позиція може бути представлена під час процедури сімейної медіації, значною мірою залежать від згоди батьків дитини [52]. Це пов'язано з тим, що, на відміну від суддів, медіатори не мають повноважень проводити офіційні опитування або допити дитини. Суддя, у межах судового провадження, може

викликати дитину для надання пояснень чи ініціювати інтерв'ю за участю експерта, результати якого оформлюються у спеціальному звіті [52].

Форма врахування поглядів дитини в юридичних і медіаційних процедурах також має свої особливості. У судовому процесі суддя, вислухавши дитину, оцінює її зрілість і вік, після чого може частково або повністю врахувати її думку при ухваленні рішення. Натомість при проведенні процедури сімейної медіації дитина не впливає безпосередньо на зміст домовленостей, оскільки, медіатор тільки доносить до сторін важливість її позиції, звертаючи увагу батьків на ті аспекти, що стосуються потреб і благополуччя дитини. Основне завдання медіатора полягає у забезпеченні дотримання інтересів дитини та постійному нагадуванні батькам про їхню відповідальність за створення сприятливих умов для розвитку і захисту дитини [52].

В українському законодавстві також відображено можливість дитині бути активним учасником, а не пасивним об'єктом в процедурі сімейної медіації. Відповідно до статті 171 «Сімейного кодексу України» [3], «дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї» [3]. Наявність цієї правової можливості в національному законодавстві є необхідною передумовою для імплементації міжнародних стандартів у сферу медіації. Проте, сам факт закріплення права на висловлення думки ще не гарантує наявності чітких процедурних механізмів для його ефективної реалізації.

У міжнародній практиці сімейної медіації існують дві основні моделі, які різняться за ступенем безпосередньої участі дитини: «child-focused mediation (CFM)» [35] та «child-inclusive mediation (CIM)» [35]. Розуміння їх відмінностей є фундаментальним для вибору оптимального підходу до конкретної сім'ї.

Модель CFM передбачає більш традиційний підхід, де учасниками медіації є виключно батьки. Батьки надають інформацію про потреби своїх дітей, обговорюють рекомендації та приймають рішення, ґрунтуючись на тому,

що, на їхню думку, відповідає найкращим інтересам дитини [35]. Дитина в даній моделі виступає як фокус дискусії, але не як безпосередній учасник [38].

А от модель СІМ – це спеціалізований, доказово обґрунтований процес, що надає дітям та молоді пряму можливість бути почутими під час медіації [36]. Ключова відмінність СІМ від СІМ полягає в тому, що спеціально навчений медіатор чи дитячий консультант зустрічається із дитиною індивідуально. Основна мета полягає не в тому, щоб дитина прийняла рішення, а в тому, щоб допомогти батькам отримати, усвідомити та врахувати повідомлення або пропозиції дитини щодо рішень та подальших сімейних домовленостей [35]. Діти, які беруть участь у цьому процесі, краще приймають зміни та швидше адаптуються до нових сімейних обставин [49].

Модель СІМ дозволяє забезпечити консультацію дитини без покладання на неї тягаря прийняття рішення [38]. Таким чином, СІМ пропонує більш прямий шлях до реалізації права дитини бути почутою, на відміну від судових механізмів, які часто залучають дитину переважно для допомоги суду у прийнятті рішення, а не для сприяння спільному прийняттю рішень батьками [28].

Важливим аспектом даного дослідження є те, що залучення дитини до медіаційного процесу вимагає суворого дотримання етичних норм та впровадження ефективних механізмів захисту, оскільки неграмотне залучення може завдати шкоди її психологічному добробуту. Основний фокус медіації, незалежно від обраного підходу, повинен завжди концентруватися на захисті дитини від впливу батьківського конфлікту, уникненні так званого «зв'язування лояльністю» («loyalty binds» [28]) та запобіганні формуванню у дитини почуття надмірної відповідальності за рішення [28].

Ключовим захисним механізмом у СІМ є проведення обов'язкового, ретельного скринінгу (перевірки) перед прийняттям рішення про залучення дитини [37]. Медіатор повинен оцінити низку критичних чинників:

1. Зрілість та здатність дитини (Capacity). Слід оцінити здатність дитини формувати власну думку, її вік та етап розвитку [37]. Як показує практика,

фізичний вік є не єдиним критерієм.

2. Спроможність батьків. Медіатору слід визначити чи можуть батьки конструктивно використовувати інформацію, отриману від дитини, і чи здатні вони зосередитися на потребах дитини, відділяючи їх від власних емоційних інтересів [28].

3. Безпека та рівень конфлікту. Реалізація моделі СІМ може бути недоцільною у випадках високого конфлікту або історії сімейного насильства. У висококонфліктних сім'ях існує ризик, що батьки не зможуть конструктивно використати інформацію або навіть застосують її проти дитини, що підвищує ризик для її безпеки [28].

Таким чином, важливо, щоб дітям було надано можливість поділитися власною думкою із кваліфікованим фахівцем - медіатором, який може дослідити ширші наслідки змін у сім'ї для благополуччя та найкращих інтересів дитини. Також важливо, щоб думкам дітей надавалася належна вага, однак, вони розглядалися в контексті та зі врахуванням віку та етапу розвитку дитини. Медіатори відіграють життєво важливу роль у забезпеченні того, щоб спосіб, у який голос дитини фіксується та доноситься до її батьків, був ретельно оброблений для забезпечення благополуччя та найкращих інтересів дитини протягом усього процесу медіації. Зрештою, баланс між думкою дітей, їхніми емоційними потребами, складністю суперечки та реструктуризованою сімейною динамікою є життєво важливим для досягнення ефективних результатів, які дійсно принесуть користь усім, особливо дитині, у процесах вирішення сімейних спорів.

2.2. Міжнародні підходи до практики врахування голосу та позиції дитини в сімейній медіації

Міжнародний досвід використання процедури медіації демонструє широкий спектр підходів до залучення дітей у сімейну медіацію, починаючи від доказових моделей у країнах загального права і закінчуючи законодавчо

закріпленими правами у країнах Скандинавії та спробами уніфікації даних підходів в ЄС.

Досвід різних країн демонструє широкий спектр моделей участі дітей у сімейній медіації.

Юрисдикції, що належать до системи загального права («common law»), зокрема Канада, Австралія та Нова Зеландія, стали провідними в розробці та емпіричній оцінці моделі СІМ.

Зокрема, в Канаді як країні загального права застосовується модель СІМ, де дитина зустрічається окремо з психологом або спеціально підготовленим дитячим консультантом, який передає медіатору суть її побажань. У документі уряду Канади «The Voice of the Child in Separation/Divorce Mediation» [59] описано моделі СІМ, де медіатор або фахівець зі спілкування з дітьми («child specialist» [59]) може спілкуватися з дитиною окремо та передавати її побажання батькам або долучати її до частини сесії [59].

Незважаючи на успіх пілотних проєктів реалізації моделі СІМ у Канаді, участь дитини у процесах альтернативного врегулювання спорів залишається досить варіативною [28]. Використовуються також інші механізми, такі як представництво дитини юристом, звіти про голос дитини або судові опитування [28]. Однак, багато судових механізмів, на відміну від моделі СІМ, переважно залучають дітей, щоб допомогти суду у прийнятті рішення, а не для сприяння батькам у спільній розробці домовленостей, орієнтованих на дитину [28]. Загальний акцент, що лунає в даних механізмах, є необхідність постійної уваги до захисту дітей від конфліктів та зловживання інформацією, незалежно від обраного методу участі [28].

В Новій Зеландії у рамках послуги Міністерства юстиції «Family Dispute Resolution» участь дитини є структурованим елементом процесу, і держава забезпечує підготовку фахівців із дитячо-орієнтованого підходу [43]. Зокрема, в розділі «Your child's views» [43] прямо зазначається, що медіатор оцінює найкращий спосіб врахувати думку дитини під час медіації і кваліфікований спеціаліст може зустрітися з нею, щоб переконатися, що її голос почуто [43].

Дослідники в Новій Зеландії, які аналізували модель СІМ, зазначили, що діти воліють обговорювати особисті сімейні справи не з незнайомцями. Це дозволило прийти до висновку, що важливо, аби той самий медіатор (чи консультант) працював як з дитиною, так і з батьками [59]. Така співпраця є принциповою, оскільки вона переводить фокус із адміністративного збору інформації на створення довірчих стосунків, необхідних для отримання автентичного голосу дитини.

Емпіричні дослідження, зокрема ті, що проводилися в Австралії [38], підтверджують ефективність моделі СІМ. Коли діти залучені до процесу, це часто призводить до значного зниження батьківського конфлікту [28]. Пряма та нейтральна інформація, яка передана фахівцем (медіатором), є потужним терапевтичним важелем, спонукаючи батьків відкласти свої розбіжності та зосередитися на спільному завданні – забезпеченні добробуту дитини [28]. Це призводить до більш усвідомлених, стійких рішень та сприяє відновленню батьківського альянсу [58].

Аналіз реалізації моделі СІМ у США показує її певні особливості. Зокрема, дитина не є стороною, яка приймає рішення, однак, має можливість бути почутою. Вона не ухвалює рішення, остаточне рішення залишається за батьками або сторонами, але думка дитини може бути «інгредієнтом» в процесі. Дитина може висловити свої думки чи побажання через консультанта чи медіатора [37]. Є два основні шляхи залучення дитини: медіатор чи консультант зустрічається з дитиною і потім передає її думку, а також дитина може бути присутня на частині сесії або окремій зустрічі. Типовими умовами є необхідність згоди батьків (і часто дитини) та оцінка готовності дитини до участі. Наприклад, ресурс Brenda Waugh Law & Mediation наголошує на вікових та емоційних критеріях такої умови [40].

У Великій Британії програми та інститути, наприклад, Служба консультування та підтримки сімейних судів у справах дітей CAFCASS – «Children and Family Court Advisory and Support Service» [33]) створили імпульс до визнання прав дітей, але судова й батьківська культура часто лишається

швидше орієнтованою на думку дорослих, а в судовій практиці не завжди надають вагу дитячим висловлюванням [48].

Яскравим прикладом інтеграції права дитини на участь в сімейній медіації безпосередньо у законодавство є країни Північної Європи, часто в контексті обов'язкової медіації.

Зокрема, в Норвегії право дитини бути почутим у своєму закріплено в Акті про дітей («Children Act, Section 31» [47]). В даному регіоні поширена обов'язкова медіація, де батьки повинні досягти письмової згоди щодо опіки та контактів [47].

Ключовим аспектом підходу до врахування голосу дитини в Скандинавських країнах є визнання права бути почутим як справжнього права («real right» [39]), тобто такого, де дитина має вибір – скористатися даним правом чи відмовитися [39]. Діти не повинні відчувати примусу до висловлення думки. Це дозволяє ефективно інтегрувати процедурне право дитини навіть у систему обов'язкової медіації, мінімізуючи етичні ризики примусу.

В Норвегії прийнято Children Act, який був суттєво змінений у січні 2014 року [39]. Відповідно до даних змін дітям віком до семи років повинна бути надана можливість бути почутими, якщо вони здатні сформулювати власний погляд на це питання [39]. Таке зниження вікового порогу було викликано висновками Комітету ООН та новітніми дослідженнями, які вказували на необхідність юридичного визнання того, що критерій зрілості є гнучкішим і не прив'язаний до фіксованого віку [39]. Таке законодавче рішення влади Норвегії вимагає від фахівців, які проводять медіацію, високої кваліфікації для оцінки індивідуальної здатності дитини до формування думки. Впровадження даних норм показує, що обов'язковість процесу не обов'язково суперечить правам дитини, якщо правові рамки чітко закріплюють добровільність участі дитини та її право на відмову [39].

В Норвегії та інших країнах Скандинавії також в рамках моделі СІМ, яка системно інтегрує дитину в процес сімейної медіації, допускається, що дитина бере участь у «розмові з медіатором» (child conversation) або через окрему

зустріч [46]. Також використовується термін *Barnsamtal* – «розмова з дитиною» як обов’язкова частина прийняття рішень щодо опіки. «*Barnsamtal*» (дитяча розмова) є формальною розмовою дитини зі спеціалістом, яка проводиться для того, щоб дитина могла висловити свої думки та почуття стосовно батьків, місця проживання та контактів з ними. Мета даної бесіди – переконатися, що рішення приймаються зі врахуванням найкращих інтересів дитини, і отримати краще розуміння її ситуації. Дитину ніколи не змушують відповідати на запитання чи вибирати між батьками [31]

В уже згадуваній дисертації Л. Грейп зазначає, що в СІМ-моделі частина дітей (віком, зазвичай, 7–15 років) прямо залучається в процес через бесіду з медіатором або «*child specialist*» [46], або їх думка враховується через представлення у форматі повідомлення [46]. Автор відзначає, що даний підхід став частиною обов’язкової медіації для сімей з дітьми, із акцентом на структурованій участі дітей у процесі [46].

Емпіричні дослідження з Норвегії та інших країн Скандинавії показують: коли думки дітей враховані, рішення частіше резонують з їхніми потребами, знижується ризик повторних конфліктів та судових оскаржень; діти відчують себе легітимізованими. Однак, участь дітей у процедурі сімейної медіації варіюється за віком, зрілістю, підходом медіаторів тощо [46].

В ЄС відповідно до Рекомендації Ради Європи (Rec(2010)15) наголошують на праві дитини бути вислуханою у процесах, що стосуються її сімейного життя. На рівні ЄС сімейна медіація активно заохочується як ефективний інструмент врегулювання спорів [57]. В міжнародних та європейських інструменти, включаючи Директиву 2008/52/ЕС та Рекомендації Ради Європи [57], наголошується на тому, що медіація здатна відновлювати комунікацію між батьками, проводити деескалацію конфлікту та допомагати розробляти гнучкі, індивідуально адаптовані рішення, які ставлять дитину в центр уваги [57].

Незважаючи на такі рамкові інструменти та існування міжнародних стандартів (зокрема, «Конвенції ООН про права людини» [4]), моделі

обов'язкової сімейної медіації, впроваджені в країнах-членах ЄС, демонструють значну непослідовність щодо інтеграції голосу дитини в процедуру сімейної медіації [29]. Існує критична проблема, що поточні правові рамки часто не гарантують залучення дитини, особливо в обов'язкових процедурах, залишаючи її погляди непередставленими у ключових рішеннях, які впливають на її життя [29].

Така непослідовність ставить під загрозу процедурні права дітей. Експертні оцінки вказують на те, що ані модель CFM, ані СІМ не інтегровані належним чином у законодавство про обов'язкову медіацію по всьому ЄС [29]. У підсумку, навіть загалом ефективна модель СІМ часто залишається пілотною або добровільною практикою, а не гарантованим правом дитини у системі врегулювання спорів, зокрема, сімейній медіації.

Для подолання даної прогалини й забезпечення поваги до права дитини на участь, експерти наголошують на необхідності, щоб держави-члени ЄС прийняли уніфіковані рекомендації та стандарти навчання для медіаторів [29]. Це є критично важливим, оскільки неясність ролі представників дитини чи фахівців у процесі може навіть призвести до порушення її прав на справедливий судовий розгляд [41]. Наслідком відсутності єдиних стандартів є те, що впровадження обов'язкової медіації (яка допомагає зменшити навантаження на суди [15]) може ненавмисно призвести до втрати голосу дитини через формалізацію процесу [29].

Таким чином, узагальнюючи міжнародний досвід врахування голосу та позиції дитини в сімейній медіації, слід відзначити, що участь дитини у процесі сімейної медіації поступово стає невід'ємним елементом сучасної практики врегулювання сімейних спорів. Незважаючи на різні правові моделі та культурні контексти, у більшості країн спостерігається тенденція до посилення ролі моделі СІМ, який передбачає врахування думки дитини як активного суб'єкта процесу, а не тільки об'єкта домовленостей між батьками. При цьому пріоритетним залишається забезпечення психологічного комфорту та безпеки дитини, що реалізується через залучення спеціально підготовлених фахівців –

дитячих консультантів, психологів, медіаторів або представників соціальних служб. Таким чином, міжнародна практика підтверджує, що ефективна сімейна медіація має базуватися не тільки на компромісі між батьками, а й на справжньому урахуванні позиції і голосу дитини як центральної фігури сімейного конфлікту.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВРАХУВАННЯ ГОЛОСУ І ПОЗИЦІЇ ДИТИНИ У СІМЕЙНІЙ МЕДІАЦІЇ

3.1. Рекомендації щодо розробки методики сімейних медіаційних зустрічей

Сімейна медіація у закладі освіти має свої особливості, бо тут соціальний педагог одночасно виступає і фахівцем із допомоги сім'ї, і посередником у навчальному середовищі.

Метою емпіричного етапу даного дослідження було перевірити, наскільки процес сімейної медіації, організований силами соціального педагога в училищі, сприяє покращенню взаємин між дитиною та її батьками, а також чи змінюється можливість висловлення дитиною власної позиції («голосу») у сімейному діалозі.

Дослідження проводилося на базі ВХПУ № 3 за участі 15 сімей (дитина віком 15-17 років, а також її батьки чи один з батьків), які погодилися пройти процес сімейної медіації, організованої соціальним педагогом училища.

В даному дослідженні було проведено такі етапи:

1) Діагностичний етап – первинне опитування дитини та батьків перед медіацією.

2) Інтервенційний етап – проведення кількох сімейних медіаційних зустрічей соціальним педагогом;

3) Оціночний етап – повторне опитування через приблизно 3 тижні після медіації, а також проведення якісних інтерв'ю та оцінка спостережень соціального педагога.

Метою проведення процедури медіації в закладі освіти є сприяння відновленню взаєморозуміння між членами сім'ї учня (учениці), коли сімейні

конфлікти впливають на його (її) поведінку, успішність чи адаптацію в закладі освіти.

Типовими ситуаціями, які потребують застосування процедури медіації в закладі освіти є:

- часті конфлікти між підлітком і батьками (контроль, навчання, дозвілля);
- агресивна або замкнена поведінка учня;
- питання повернення додому, проживання в гуртожитку;
- проблеми дисципліни, пов'язані з сімейною напругою.

Соціальний педагог може виконувати функцію «шкільного медіатора» чи ініціатора сімейної медіації, якщо дотримано таких умов:

- обидві сторони (учень/учениця і батьки/опікуни) добровільно погоджуються на участь;
- конфлікт не є предметом судового розгляду (тобто педагог не замінює професійну медіацію у справах розлучення чи опіки);
- соціальний педагог має базові знання з медіації (можна пройти короткотермінове навчання, тренінг).

Інтервенційний етап– проведення сімейної медіації в ВХПУ № 3 передбачає в свою чергу такі етапи.

1. Підготовка. На даному етапі виявляються проблеми (на підставі звернення учнів, батьків чи педагогів). Також проводиться попереднє індивідуальне спілкування із кожною стороною – для з'ясування їх позицій, емоційного стану, готовності до діалогу. Наданому етапі соціальному педагогу також слід пояснити принципи медіації: добровільність, конфіденційність, нейтральність, а також отримати усну чи письмову згоду на участь (додаток А).

2. Проведення медіаційних зустрічей. В ВХПУ № 3 вони відбуваються або в кабінеті соціального педагога, або кімнаті психологічного розвантаження. Кожна така зустріч триває 45–60 хв. Соціальний педагог нагадує сторонам правила спілкування. Далі відбувається висловлення позицій сторін («що

сталось?», «що я відчуваю?», «чого хочу досягти?»), виявлення спільних інтересів (турбота про дитину, бажання миру вдома тощо).

Методи та інструменти, які може використовувати соціальний педагог при проведенні процедури медіації наведені в таблиці 3.1

Таблиця 3.1

Методи та інструменти, які може використовувати соціальний педагог на медіаційних зустрічах

Метод / інструмент	Мета	Приклад застосування
Карта конфлікту (Додаток Б)	структуроване бачення проблеми	соціальний педагог допомагає визначити потреби кожної сторони
Метод «кола примирення» (Додаток В)	створення атмосфери довіри та безпеки	учень, батьки, педагог обговорюють, як покращити спілкування
Вправа «Я-повідомлення» (Додаток Г)	навчити висловлювати емоції без звинувачень	«Я засмучуюсь, коли мені не довіряють», а не «Ти постійно мене контролюєш»
Рольова гра «Діалог очима іншого» (Додаток Д)	розвиток емпатії	батько і дитина тимчасово міняються ролями
Договір про взаємодію (Аркуш домовленостей) (Додаток Е)	закріплення результатів	коротка письмова угода про конкретні дії

Карта конфлікту – це структурований спосіб аналізу та візуалізації конфліктної ситуації. Вона допомагає зрозуміти, хто з ким і через що конфліктує, які потреби, інтереси та емоції стоять за діями кожної сторони, і як можна перейти від конфронтації до діалогу.

Метод «кола примирення» (з англ. «Restorative Circle» [53, 54]) – це відновна практика, яка допомагає учасникам конфлікту безпечно висловити свої почуття, почути одне одного та спільно знайти рішення.

Вправа «Я-повідомлення» – це комунікативна техніка, яка допомагає висловлювати свої почуття без звинувачень і зменшувати конфлікти.

Вправа «Діалог очима іншого» є однією із з найефективніших рольових технік емпатійного слухання, що використовується в сімейній медіації,

психологічному консультуванні, відновних практиках і тренінгах ненасильницької комунікації (Додаток Д).

На завершення сторонами укладається «Договір про взаємодію (Аркуш домовленостей)», який наведено у Додатку Е. Його суть полягає у закріпленні досягнутих домовленостей між сторонами після процесу медіації або кола примирення. Це письмовий документ, у якому сторони: фіксують спільні рішення та зобов'язання, яких вони добровільно дійшли під час медіації; визначають конкретні кроки, які кожна сторона бере на себе для поліпшення стосунків або вирішення проблеми; погоджують строки, форми та відповідальність за виконання домовленостей; підтверджують взаємну повагу, готовність до співпраці та подальший діалог.

I, нарешті, відбувається післямедіаційна підтримка. Соціальний педагог відстежує виконання домовленостей через 2–3 тижні використовуючи:

- ❖ індивідуальні бесіди;
- ❖ залучення психолога, майстра чи класного керівника;
- ❖ корекційна або профілактична робота.

Важливим компонентом як практики, так і наукового дослідження є також оцінка ефективності сімейної медіації (зокрема змін у стосунках між дитиною та батьками).

Оцінити зміни можна комплексно, поєднавши якісні (описи, спостереження, інтерв'ю) і кількісні (анкети, шкали, показники) методи.

Перед проведенням процедури медіації слід провести початкове дослідження, зокрема, оцінити початковий рівень напруги, довіри, спілкування. З даною метою може використовуватись анкети, короткі інтерв'ю, опитування різних учасників процедури, оцінки педагогів тощо.

Також слід провести такі ж оцінювання і після проведення процедури медіації, щоб визначити, чи покращились взаємини, чи виконуються домовленості.

Це дозволить зафіксувати зміни – відбулося покращення, ситуація залишилась стабільною чи відзначається навіть погіршення.

Оцінювати за такими основними критеріями, які відображені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Критерії оцінювання результатів процедури медіації

Критерій	Очікувані зміни
Емоційний клімат	зменшення напруги, зростання взаємної поваги, зникнення звинувачень
Комунікація	дитина і батьки говорять спокійніше, частіше висловлюють почуття, слухають одне одного
Співпраця / підтримка	готовність домовлятись, виконання спільних планів, взаємна допомога
Ставлення до навчання і поведінка	стабільність відвідування, покращення дисципліни, відкритість до педагогів

Серед інструментів оцінювання ми пропонуємо використовувати анкету «Зміни у сімейному спілкуванні» (додаток З), яку дають заповнити дитині та батькам до та після медіації.

Сам соціальний педагог для проведення власної оцінки використовує спостережувальну шкалу (додаток І). Даний інструмент він використовує також до і після медіації.

Після процедури медіації також слід провести короткі інтерв'ю (по 3–4 запитання дитині і батькам). Зокрема, дитині можна задавати такі запитання:

- Як ти зараз відчуваєшся у спілкуванні з батьками?
- Чи щось змінилось після зустрічі?
- Чи стало легше домовлятись удома?

А батькам доцільно задавати наступні запитання:

- Як ви зараз оцінюєте відносини з дитиною?
- Що допомогло вам краще зрозуміти одне одного?
- Що ще хотіли б змінити?

Потім відповіді дитина та батьків узагальнюються.

Важливою є також і оцінка класного керівника / педагогів / майстрів виробничого навчання тощо. Соціальний педагог отримує короткий анонімний відгук на запитання «Чи спостерігали ви позитивні зміни у поведінці учня після медіації?». Можливим є також короткий коментар педагогів.

Додатковими оціночними індикаторами можуть бути:

- кількість пропусків занять;
- кількість дисциплінарних зауважень;
- участь у позакласних заходах.

Зменшення негативних показників може підтвердити ефективність процесу.

Таким чином, використання даної методики дозволить провести процедуру медіації та оцінити її ефективність.

3.2. Аналіз даних емпіричного дослідження щодо оцінки голосу і позиції дитини у сімейній медіації

Як ми вже відзначали, дослідження проводилося на базі ВХПУ № 3 за участі 15 сімей (дитина віком 15-17 років, а також її батьки чи один з батьків), які погодилися пройти процес сімейної медіації, організованої соціальним педагогом училища.

Насамперед соціальним педагогом ВХПУ № 3 створювалась карта конфлікту (Додаток Б) для кожного конкретного випадку. Як методи та інструменти медіації використовувались метод «кола примирення» (Додаток В), вправа «Я-повідомлення» (Додаток Г) та рольова гра «Діалог очима іншого» (Додаток Д) з таблиці 3.1.

Обробка даних включала підрахунок середніх балів «до» і «після» медіації, розрахунок показника відхилення (+/-), а також тематичний аналіз інтерв'ю.

Першим інструментом оцінювання було використано анкету «Зміни у сімейному спілкуванні» (додаток 3), яку давали заповнити дитині та батькам до та після медіації.

Результати даного опитування показують позитивну динаміку у більшості сімей.

Таблиця 3.3

Динаміка показників сімейної взаємодії до і після медіації за підсумками заповнення анкети «Зміни у сімейному спілкуванні»

№	Показник	Середній бал до медіації	Середній бал після медіації	Відхилення (+/-)
1	Ми можемо спокійно говорити про складні речі	2,53	3,70	1,17
2	Мене слухають і чують, коли я висловлюю свою думку	2,73	3,50	0,77
3	Ми рідко сваримося через дрібниці	2,37	3,33	0,97
4	Я відчуваю, що мене розуміють	3,03	3,67	0,63
5	Ми разом вирішуємо сімейні питання	2,87	3,57	0,70
6	У нашій сім'ї стало більше довіри	2,63	3,73	1,10
7	Середній інтегральний показник	2,69	3,58	0,83

Таким чином, середній інтегральний показник рівня сімейної взаємодії до медіації складав 2,69 бали, а після медіації він зріс на 0,83 бали і склав 3,58 бали. Отже середнє зростання склало 32,99%.

На рисунку 3.1 наведено графічне відображення проведеного аналізу, яке підтверджує вищенаведені результати.

Аналіз отриманих даних показав, що у більшості сімей спостерігаються позитивні зміни в емоційній атмосфері та способах спілкування.

В 11 із 15 сімей (73,33%) помітним є чітке покращення щодо взаєморозуміння, довіри та сімейної комунікації. 2 сім'ї із 15

(13,33%) демонструють часткові позитивні зміни, зокрема, зберігається певна напруга, однак, покращилась здатність і намагання слухати та почути один одного. І також в 2 сім'ях із 15 (13,33%) не помітно суттєвої динаміки або вона є незначно. Однак, як позитив слід відзначити відсутність нульових чи абсолютно негативних показників змін у сімейному спілкуванні.

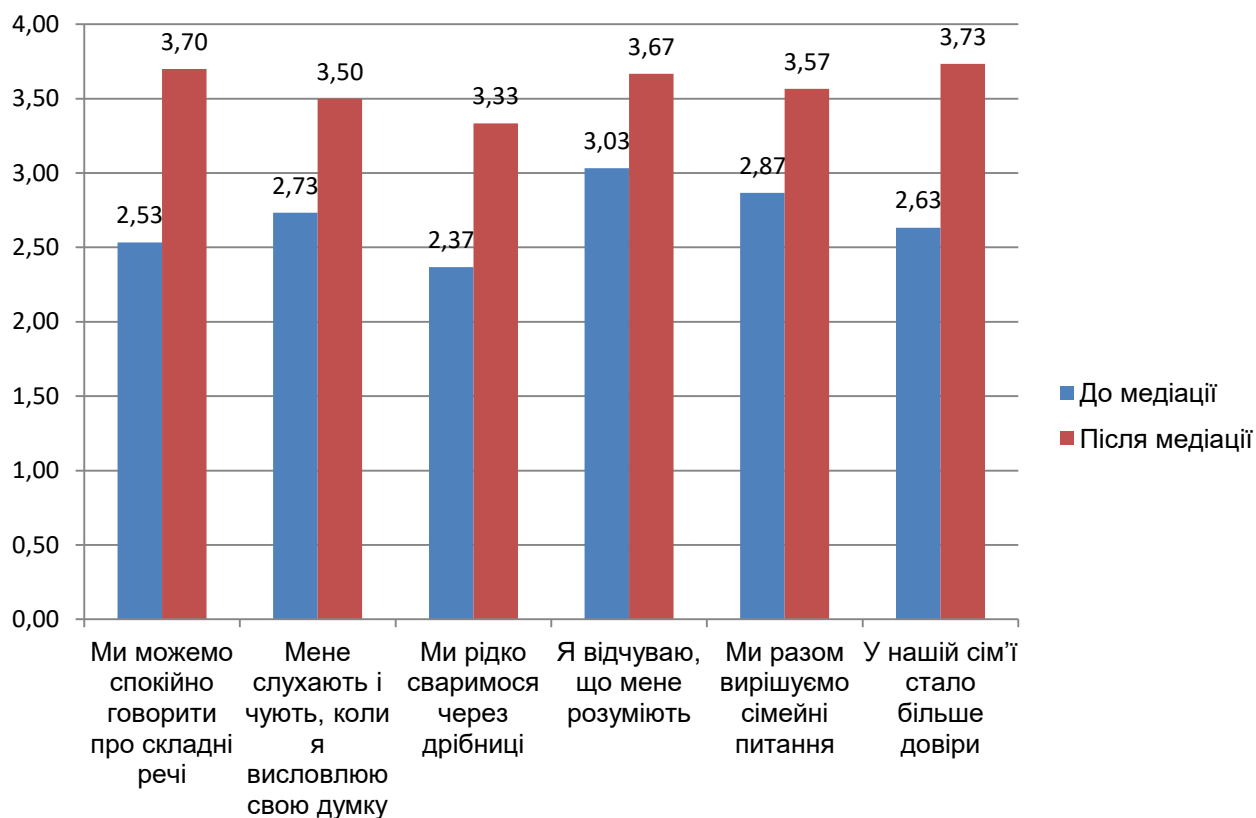

Рис. 3.1. Динаміка показників сімейної взаємодії до і після медіації за підсумками заповнення анкети «Зміни у сімейному спілкуванні»

Спостереження соціального педагога здійснювались як у кількісному, так і якісному вимірі. Соціальний педагог для проведення власної оцінки використовував спостережувальну шкалу (додаток І). Даний інструмент він використовує також до і після медіації.

Порівняльна оцінка поведінки показників сімейної взаємодії до і після медіації (за спостережувальною шкалою) наведена в таблиці 3.4.

Отже, поведінкові прояви учасників медіації підтверджують зростання рівня довіри, конструктивності та взаємоповаги у спілкуванні. Максимальне

покращення відбулося у сфері емоційної стриманості і склало 0,87 бала (або 50%), а мінімальне – у прагненні до спільних рішень, тільки 26,67 %, однак, це пояснюється високим стартовим (до медіації) середнім показником – рівно 2 бали.

Таблиця 3.4

**Результати оцінки показників сімейної взаємодії до і після медіації
соціальним педагогом за спостережувальною шкалою**

№	Критерій	До медіації (середній бал із 3)	Після медіації (середній бал із 3)	Відхилення (+/-)	Відхилення, %
1	Уважне слухання	1,87	2,67	0,80	42,86%
2	Емоційна стриманість	1,73	2,60	0,87	50,00%
3	Готовність визнавати помилки	1,53	2,20	0,67	43,48%
4	Прагнення до спільних рішень	2,00	2,53	0,53	26,67%
5	Загальний тон спілкування	1,80	2,67	0,87	48,15%
	Середні оцінки	1,79	2,53	0,75	42,86%

Загалом нижчі показники зростання у даному випадку (0,75 в середньому) у порівнянні з оцінкою сімейної взаємодії до і після медіації за підсумками заповнення анкети «Зміни у сімейному спілкуванні» пояснюються межами оцінювання. У випадку оцінки показників сімейної взаємодії до і після медіації соціальним педагогом за спостережувальною шкалою вона охоплює від 1 до максимум 3 балів, а в анкеті «Зміни у сімейному спілкуванні» від 1 до максимум 5 балів.

Візуальне відображення результатів оцінки показників сімейної взаємодії до і після медіації соціальним педагогом за спостережувальною шкалою наведено на рисунку 3.2.

Також соціальний педагог окрім кількісної оцінки результатів медіації, проводив і якісні спостереження. Відповідно до них було зроблено наступні висновки.

Діти стали частіше зазначати наступні ствердження:

«Батьки тепер мене слухають до кінця»;

«Ми домовились говорити без криків»;

«Мені легше розповісти, коли щось трапилось».

А батьки вказували наступне:

«Я вперше почув, що дитина думає про наші сварки»;

«Ми зрозуміли, що треба менше звинувачувати»;

«Удома стало спокійніше, навіть якщо є проблеми».

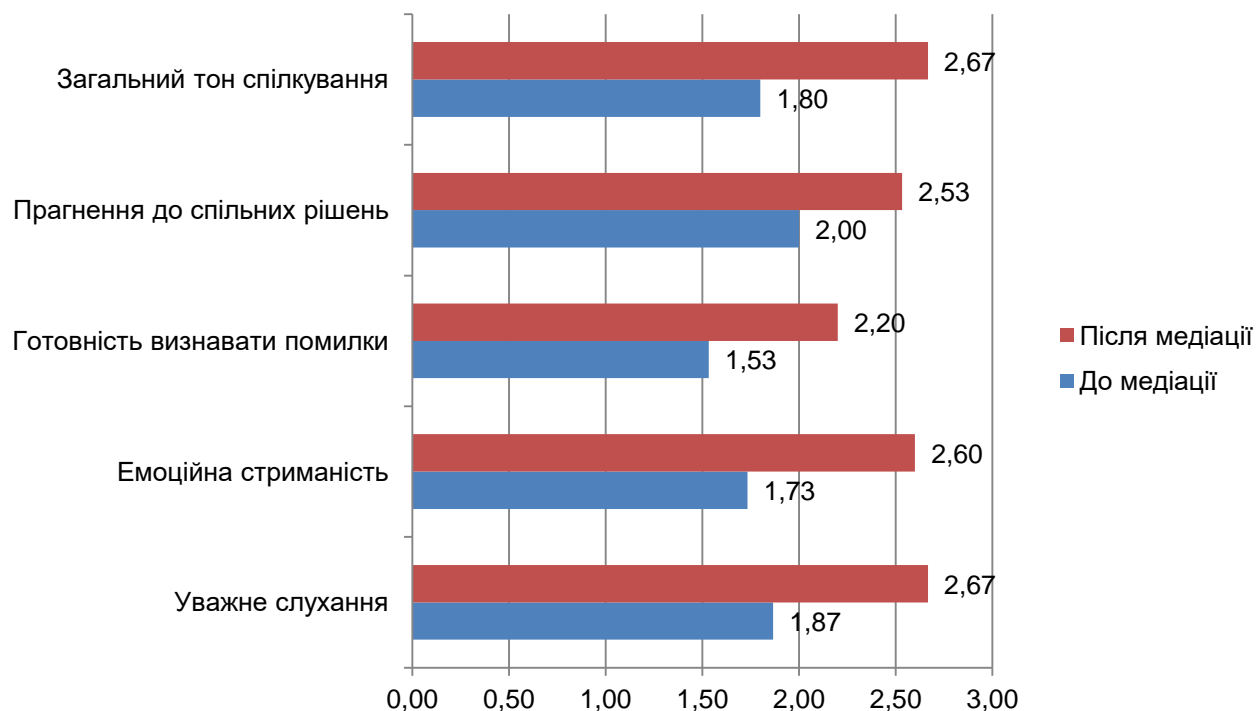

Рис.3.2. Результати оцінки показників сімейної взаємодії до і після медіації соціальним педагогом за спостережувальною шкалою

Педагоги училища відзначили у 9 із 15 оцінюваних випадків покращення поведінки учнів – покращення дисципліни, відповідальності, стабільності емоційного стану тощо.

Таким чином, проведена сімейна медіація сприяла зниженню конфліктності у стосунках між дитиною та батьками. У 86,66 % сімей виявлено покращення комунікативної взаємодії: сторони почали слухати одна одну, зменшилась кількість емоційних вибухів, зросла довіра. Якісні дані також підтвердили позитивні емоційні зрушення, зокрема, діти почуваються більш почутими, а їх батьки – більш упевненими у виховних діях. Загалом, сімейна медіація, проведена силами соціального педагога в умовах училища, є дієвим інструментом налагодження діалогу між дитиною та батьками, особливо у випадках навчальних чи поведінкових конфліктів.

ВИСНОВКИ

Мета випускної кваліфікаційної роботи полягала в дослідженні теоретичних засад сімейної медіації, феномену «голосу і позиції дитини» у процесі сімейної медіації, а також розробці методики сімейних медіаційних зустрічей. Підводячи підсумок проведеним дослідженням у даній випускній кваліфікаційній роботі необхідно зробити низку висновків. Зокрема:

1. Проведено аналіз сутності сімейної медіації як альтернативного способу вирішення спорів. З'ясовано сутність сімейної медіації як альтернативного способу вирішення спорів, що поєднує психологічні, соціальні та правові підходи до відновлення конструктивної взаємодії між сторонами. Визначено фундаментальні принципи медіації. Встановлено, що сімейна медіація спрямована не лише на досягнення згоди між батьками, а й на збереження добробуту дитини, запобігання травматичним наслідкам конфлікту та підтримання емоційної стабільності сімейних відносин. Систематизовано основні технології та техніки медіації.

2. Проаналізовано еволюцію концепції та критерії оцінки принципу найкращих інтересів дитини. Відзначено, що сімейна медіація є не тільки альтернативною процедурою вирішення спорів, але й інструментом, який органічно сумісний із забезпеченням найкращих інтересів дитини. Відзначено, що принцип найкращих інтересів дитини є базовим орієнтиром у процесі прийняття рішень щодо дитини як у правовій, так і в медіаційній практиці. Визначено основні критерії оцінки найкращих інтересів, серед яких: право дитини бути почутою, її індивідуальність, право дитини на здоров'я та освіту, стабільності, забезпечення безпеки, розвитку та збереження зв'язків із важливими особами.

3. Проведено аналіз концептуальних засад врахування голосу та позиції дитини в сімейній медіації. Проведено аналіз понятійного апарату дослідження. Підтверджено, що участь дитини у процесі медіації не є самоціллю, а повинна здійснюватися з врахуванням її вікових, психологічних та емоційних

особливостей, рівня зрілості та готовності до діалогу. Відзначено існування в міжнародній практиці сімейної медіації двох основних моделей, які відрізняються ступенем безпосередньої участі дитини в процедурі медіації: CFM та CIM. Відзначено, що модель CIM є спеціалізованим, доказово обґрунтованим процесом, що пропонує дітям та молоді безпосередню можливість бути почутими під час процедури медіації.

4. Розглянуто міжнародні підходи до практики врахування голосу та позиції дитини в сімейній медіації. Проаналізовано міжнародні підходи до практики врахування голосу дитини під час процедури медіації – зокрема, досвід Канади, Австралії, Норвегії, Великої Британії та США, де розроблено спеціальні моделі участі дітей (зокрема, Child-Inclusive Mediation). Встановлено, що ефективна реалізація права дитини бути почутою у медіації передбачає наявність підготовлених фахівців, етичних стандартів та чітких процедур конфіденційності.

5. Запропоновано рекомендації щодо розробки методики сімейних медіаційних зустрічей. Відзначено, що метою емпіричного етапу дослідження була перевірка того, наскільки процес сімейної медіації, організований силами соціального педагога, сприяє покращенню взаємин між дитиною та її батьками, а також чи змінюється можливість висловлення дитиною власної позиції у сімейному діалозі. В рамках запропонованої методики сімейних медіаційних зустрічей визначені методи та інструменти, які може використовувати соціальний педагог на медіаційних зустрічах. Також визначені критерії оцінювання результатів процедури медіації.

6. Проведено емпіричне дослідження щодо оцінки голосу і позиції дитини у сімейній медіації та аналіз його даних. На основі аналізу практичних кейсів, анкетування та експертних оцінок визначено основні чинники, що сприяють або ускладнюють включення дитини в процес медіації. Результати анкетування за підсумками заповнення анкети «Зміни у сімейному спілкуванні» показують позитивну динаміку у більшості сімей. Зокрема, середній інтегральний показник рівня сімейної взаємодії до медіації складав 2,69 бали, а після медіації

він зріс на 0,83 бали і склав 3,58 бали. Таким чином, середнє зростання склало орієнтовно 33 %. Результатів оцінки показників сімейної взаємодії до і після медіації соціальним педагогом за спостережувальною шкалою підтверджують зростання рівня довіри, конструктивності та взаємоповаги у спілкуванні. Якісні показники також показують позитивну динаміку після проведення процедури сімейної медіації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. (зі змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України. 2022. № 7. Ст. 51.
2. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст.142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
3. Сімейний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
4. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. Альтернативні способи вирішення спорів. URL: <https://unba.org.ua/publications/8920-al-ternativni-sposobi-virishennya-sporiv.html>
(дата звернення 20.02.2025 р.)
6. Буров М. Сімейна медіація як альтернатива суду. ДЕ-ЮРЕ. 2020. URL: https://de-jure.ua/wp-content/uploads/2020/07/Сімейна_медіація_як_альтернатива_суду.pdf(дата звернення 26.02.2025 р.)
7. Врегулювання сімейних спорів та голос дитини. 2025. URL: <https://nsj.gov.ua/ua/news/vreguluvannya-simeynih-sporiv-ta-golos-ditini/>(дата звернення 29.07.2025 р.)
- 7а. Гірняк А.Н., Біскуп В.С. «Проста мова» як соціально-психологічний ресурс інклюзії. *Габітус*. 2023. № 52. С. 61-65. <http://habitus.od.ua/52-2023>
- 7б. Дембіцька В.В., Гірняк А.Н. Методологічний аналіз категоріально-понятійного поля емоційно-почуттєвого розвитку дитини в контексті сімейних взаємостосунків. *Габітус*. 2024. Вип. 61. С. 118-122. <http://habitus.od.ua/journals/2024/61-2024/22.pdf>
8. Зміст принципу якнайкращих інтересів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_interesy_dytyny.pdf(дата звернення 29.07.2025 р.)

9. Медіація. URL:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>(дата звернення 20.02.2025 р.)
10. Найкращі інтереси дитини. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Найкращі_інтереси_дитини(дата звернення 18.05.2025 р.)
11. Парнета О., Федик С. Медіація як спосіб вирішення сімейних спорів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1. С. 100–106.
12. Перкальов А.О. Аналіз стану імплементації acquis ЄС щодо досудового вирішення сімейних спорів способом медіації. *Європейський правничий часопис*. 2024. Вип. 5. С. 84–90.
13. ПРАКТИЧНЕ ПРАВО. URL:
<https://archive.khpg.org/osvita/index.php?id=1070822750> (дата звернення 11.09.2025 р.)
14. Про медіацію. URL: <https://mediation.lviv.ua/about-mediation/> (дата звернення 18.05.2025 р.)
15. Про медіацію в сімейних спорах і важливість врахування думки дитини при їх вирішенні говорили судді ВС на конференції. URL:
<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1744790/>(дата звернення 20.05.2025 р.)
16. Психологічна допомога дитині та сім'ї: практикум. / Л. Магдисюк, М. Замелюк, О. Беспарточна, Н. Борбич. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 280 с.
17. Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах. URL:
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf(дата звернення 15.04.2025 р.)
18. Розуміння та оцінка принципу найкращих інтересів дитини у контексті прийняття рішень, що стосуються права дитини на сім'ю. URL:
<https://inccojj.inform.org.ua/pryntcup-naykraschyh-interesiv-dytyny>

19. Романадзе Л. Д., Яремко О.М. Соціальна послуга медіації: організаційно-правове забезпечення. *Галицькі студії. Юридичні науки*. 2025. № 10. DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-10-5(дата звернення 15.04.2025 р.)

20. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти : навчально-методичний посібник. К. : ФОП Нічога С.О. 2018. 174 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/porozuminnyala-stradametodposibniksayt.pdf>(дата звернення 15.04.2025 р.)

21. Техніки та методи медіації, які корисно застосовувати в роботі юриста. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/tehniki-ta-metodi-mediaciyi-yaki-korisno-zastosovuvati-v-roboti-yurista.html>(дата звернення 15.09.2025 р.)

22. Томляк Таїса. Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини у практиці Європейського суду з прав людини. URL: <https://www.publichnepravo.com.ua/files/45/11.pdf>(дата звернення 13.04.2025 р.)

22а. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психологічне uzмістовлення взаємообміну у контексті соціальної взаємодії. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 20-21 квіт. 2018 р. Тернопіль : Економічна думка, 2018. С. 333–336.

23. Чепік-Трегубенко О.С., Чернобук В.В., Петриченко К.С. Теоретико-прикладні аспекти застосування медіації в умовах воєнного стану в Україні (на прикладі сімейної медіації). *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск No 03. Частина 1. С. 61-66. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/332613/321628> (дата звернення 26.05.2025 р.)

24. Чеховська І.В., Довга М.О. Медіація як альтернативний спосіб вирішення сімейних спо-рів. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. № 3 (12). С. 123–138.

25. Чернописька В., Чернописька Х. Сімейна медіація як модус вирішення спорів у сімейних пра-вовідносинах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2024. Т. 11. № 1. С. 391–399.

26. Як медіація поєднується з найкращими інтересами дитини в сімейних спорах. 2024.URL: <https://zib.com.ua/ua/161905.html>(дата звернення 21.07.2025 р.)

27. Яремко О.М., Гірняк Г.С. Медіація як базова соціальна послуга: повноваження органів місцевого самоврядування. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2024. № 6. С. 43-49. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-6-7 (дата звернення 20.02.2025)

28. 4.0 lessons learned about children's participation in child-inclusive mediation and other adr processes around the globe. URL: <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/divorce/vcsdm-pvem/p4.html>(дата звернення 06.08.2025 р.)

29. Are we losing the child's voice in mandatory mediation models?URL: <https://cris.mruni.eu/cris/entities/publication/e009d32d-a22a-4641-8b31-fcd01853f195>(дата звернення 06.08.2025 р.)

30. Barlow A., & Ewing J. (2024). *Children’s Voices, Family Disputes and Child-Inclusive Mediation: The Right to Be Heard*. Bristol University Press.DOI: <https://doi.org/10.51952/9781529228939.ch006>(дата звернення 06.08.2025 р.)

31. Barnsamtal. URL: <https://www.backabarnet.se/steg-3-barnsamtal#:~:text=För%20att%20göra%20barn%20och%20vårdnadshavare%20dela%20det%20som%20redan%20är%20känt%20kring%20barnet.>(дата звернення 06.08.2025 р.)

32. Best Interest of the Child – model (BIC-Model) (Kalverboer and Zijlstra, 2006). URL: <https://nidosineurope.eu/wp-content/uploads/2016/10/BIC-Model.pdf>(дата звернення 06.08.2025 р.)

33. Cafcass advises the family courts about the welfare of children and what is in their best interests. URL: <https://www.cafcass.gov.uk>(дата звернення 06.08.2025 р.)

34. Cashmore Judy & Parkinson Patrick. Children’s Participation in Family Law Disputes: The Views of Children, Parents, Lawyers and Counsellors. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1471693(дата звернення 06.08.2025 р.)

35. Child Focused vs. Child Inclusive Mediation in Minnesota. Heimerl & Lammers. URL: <https://hllawfirm.com/2019/09/29/child-focused-vs-child-inclusive-mediation-in-minnesota/>(дата звернення 06.08.2025 р.)

36. Child Inclusive Mediation – Duties, Principles and Requirements. URL: <https://www.familymediationcouncil.org.uk/wp-content/uploads/2017/06/Paper-1-CIM-Principles-and-Requirements.pdf>(дата звернення 08.06.2025 р.)

37. Child Inclusive Mediation Information. URL: https://mediationcentermn.org/wp-content/uploads/2024/03/cim_information_2016.pdf(дата звернення 11.08.2025 р.)

38. Child-Focused and Child-Inclusive Mediation: A Comparative Study of Outcomes. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.5172/jfs.327.10.1.87>(дата звернення 06.08.2025 р.)

39. Children's Participation in Family Law Proceedings - Scandinavian University Press. URL: <https://www.scup.com/doi/10.18261/9788215031415-2019-11>(дата звернення 06.08.2025 р.)

40. Decisions, Decisions: Should Children Be Included in Mediation? URL: <https://www.brendawaugh.com/blog/2014/5/2/including-children-in-mediation?>(дата звернення 06.08.2025 р.)

41. EU: Ensuring the child's voice is heard in legal proceedings. URL: <https://www.icj.org/eu-ensuring-the-childs-voice-is-heard-in-legal-proceedings/>(дата звернення 06.08.2025 р.)

42. Ewing, J. Children's voices: Centre-stage or side-lined in out-of-court dispute resolution in England and Wales? URL: <https://isflhome.org/wp-content/uploads/2022/07/The-Voice-of-the-Child-ISFL.docx>(дата звернення 06.08.2025 р.)

43. Family mediation & parenting course providers. URL: <https://www.justice.govt.nz/about/lawyers-and-service-providers/service-providers/family-mediation-and-parenting-course-providers/>(дата звернення 06.08.2025 р.)

44. General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1). URL: https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/gc/crc_c_gc_14_eng.pdf(дата звернення 06.08.2025 р.)

45. Gordon, Thomas. (2000). Parent Effectiveness Training: The Proven Program for Raising Responsible Children. Revised. Three Rivers Press, 365 p.

46. GrapeLovise (2024). Child-Inclusive Mandatory Family Mediation in Norway. URL: <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/34846/thesis.pdf?isAllowed=y&sequence=14>(дата звернення 27.07.2025 р.)

47. GrapeLovise, Thørnblad Renee, Handegård Bjørn Helge Children sharing preferences on contact and residence arrangements in child-inclusive family mediation in Norway. URL: <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/20288/article.pdf?sequence=3&isAllowed=y>(дата звернення 06.08.2025 р.)

48. Haugen, G. M., Marples, R., James, A. L., & Rantalaiho, M. (2023). The Voice of the Child in Family Mediation: Norway and England. *The International Journal of Children's Rights*.

49. How can Child Inclusive Mediation help my family? URL: <https://www.calmmediation.org/how-can-child-inclusive-mediation-help-my-family/>(дата звернення 07.08.2025 р.)

50. Kalverboer, M.E. and Zijlstra, A.E., Kinderen uit asielzoekersgezinnen en het recht op ontwikkeling: Het belang van het kind in het Vreemdelingenrecht (Amsterdam: swp Publishers, 2006).

51. LansdownGerison. Every Child's Right to be Heard. A Resource Guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment No 12. URL: <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/5259.pdf>(дата звернення 07.08.2025 р.)

52. Mediation. A Practical Guide to the Application of the Hague Convention. URL: <https://assets.hcch.net/docs/d09b5e94-64b4-4afe-8ee1-ab97c98daa33.pdf>(дата звернення 06.08.2025 р.)

53. Restorative DC. Restorative Practices Overview. URL: <https://restoratedc.org/restorativepractices/>(дата звернення 11.09.2025 р.)

54. Restorative Resources. Principles and Practice of Restorative Circles. URL: https://www.restorativeresources.org/uploads/5/6/1/4/56143033/principles_and_practice_of_circle.pdf(дата звернення 11.09.2025 р.)

55. Roberts, M. (2024). Children in Family Mediation: A Rights Approach or the Right Approach? Amicus Curiae, 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/381892743_Children_in_Family_Mediation_A_Rights_Approach_or_the_Right_Approach(дата звернення 06.08.2025 р.)

56. Rosenberg, M. Nonviolent Communication: A Language of Life. PuddleDancer Press. URL: https://ccpgc.usmf.md/sites/default/files/inline-files/Nonviolent%20Communication_%20A%20Language%20of%20Life_%20Life-Changing%20Tools%20for%20Healthy%20Relationships%20%28%20PDFDrive%20%29.pdf(дата звернення 11.09.2025 р.)

57. Searching for amicable solutions: Can mediation be the best option for children caught up in family disputes? URL:

https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/237715/Juliane-Hirsch-JURI-Committee-Hearing-Child-EU-Law_EN.pdfApproach(дата звернення 06.08.2025 р.)

58. The Benefits of Child-Inclusive Mediation. URL: <https://www.hampshiremediation.co.uk/the-benefits-of-child-inclusive-meditation/Approach>(дата звернення 06.08.2025 р.)

59. The Voice of the Child in Separation/Divorce Mediation and Other Alternative Dispute Resolution Processes: A Literature Review. URL: <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/divorce/vcsdm-pvem/pdf/vcsdm-pvem.pdf>Approach(дата звернення 06.08.2025 р.)

60. WinestoneJennifer . Best Interests and Little Voices: Child Participation in the Family Mediation Dialogue. URL: <https://mediate.com/best-interests-and-little-voices-child-participation-in-the-family-meditation-dialogue/Approach>(дата звернення 06.08.2025 р.)

ДОДАТКИ

Форма згоди на участь у сімейній медіації

Заклад освіти: _____

Соціальний педагог: _____

Дата проведення: _____

Ми добровільно погоджуємося взяти участь у процесі сімейної медіації, яку проводить соціальний педагог училища.

Ми поінформовані, що:

1. Медіація є добровільною формою вирішення конфлікту.
2. Соціальний педагог виступає нейтральною стороною.
3. Усе, що обговорюється під час медіації, є конфіденційним.
4. Ми маємо право відмовитися від участі у будь-який момент.
5. Результатом медіації можуть бути спільні домовленості щодо

подальших дій.

Підписуючи цю форму, ми підтверджуємо, що розуміємо мету та принципи медіації.

Учасник	ПІБ	Підпис	Дата
Учень / учениця			
Батько / опікун			
Мати / опікун			
Соціальний педагог			

Карта конфлікту (для соціального педагога)

Елемент	Інформація
ПІБ учня	
Вік	
Навчальна група	
Учасники конфлікту	
Суть проблеми (коротко)	
Позиція кожної сторони	
Емоційний стан сторін	
Потреби та інтереси (що насправді хочуть сторони)	
Можливі ресурси / підтримка	
Початковий рівень готовності до діалогу (низький/середній/високий)	
Дата попередньої бесіди	
Висновки педагога	

Методична інструкція для проведення «Кола примирення» у сімейній медіації

1. Мета методу

Створити безпечний простір для відкритого діалогу між членами сім'ї, відновити довіру, вислухати кожную сторону, включно з дитиною, і спільно знайти шляхи до примирення чи домовленості.

2. Принципи проведення

1. Добровільність– участь усіх сторін не може бути примусовою.
2. Рівність– усі учасники мають рівне право голосу.
3. Конфіденційність– усе, що сказано в колі, залишається в колі.
4. Повага та безпека– заборона образ, осуду, перебивань.
5. Відповідальність– кожен учасник визнає свою роль у ситуації.
6. Фокус на майбутньому– головна мета не покарання, а відновлення стосунків.

3. Ролі учасників

- Фасилітатор (медіатор)– нейтральна особа, що веде коло, підтримує атмосферу безпеки, регулює процес.
- Сторони конфлікту (батьки, родичі, дитина)– учасники, які мають право бути почутими.
- Підтримувальні особи– психолог, педагог, представник соціальних служб тощо.
- Спостерігачі (за згодою)– можуть бути присутні лише для навчальних чи супервізійних цілей.

4. Етапи проведення

Етап 1. Підготовка

- Фасилітатор (медіатор) проводить попередні індивідуальні зустрічі з кожною стороною, з'ясовує очікування, рівень готовності, межі безпеки.
- Визначається місце проведення – нейтральне, комфортне, без символіки влади.

- Уточнюється участь дитини (чи безпечна її присутність, чи можлива непряма форма через представника).

Етап 2. Відкриття кола

- Усі сідають у коло, щоб усі могли бачити одне одного.
- Вводиться ритуал початку – наприклад, коротка дихальна вправа.
- Оголошуються правила (рівність, черговість висловлювання, повага).
- Використовується «предмет для говоріння»– предмет, який передають по колу, і говорить лише той, хто його тримає.

Етап 3. Розповідь історій

Кожен учасник відповідає на одне або кілька з підготовлених запитань (див. нижче).

Мета –дати можливість висловити власну історію без перебивань і суджень.

Етап 4. Усвідомлення наслідків і почуттів

Учасники обговорюють:

- що сталося з їхньої точки зору;
- як це вплинуло на них і на інших;
- що вони відчували тоді й зараз;
- які потреби були порушені (безпека, повага, довіра тощо).

Етап 5. Відновлення і домовленості

Фасилітатор (медіатор) пропонує перейти від аналізу до пошуку рішень:

- що кожен може зробити, аби відновити довіру;
- які кроки можна зробити для підтримки дитини;
- яких домовленостей сторони можуть досягти вже сьогодні;
- хто й як контролюватиме їх виконання.

Результатом може стати:

- письмова угода (у рамках медіації);
- символічне примирення (спільний жест, прохання пробачення);
- план майбутніх зустрічей або дій.

Етап 6. Завершення

- Коло закривається коротким ритуалом (подяка, хвилина мовчання, побажання).
- Фасилітатор (медіатор) підсумовує, наголошує на прогресі, дякує за довіру.
- За потреби планується подальший супровід (консультація, наступне коло, підтримка дитини).

5. Приклади питань для кола примирення

Етап	Приклади запитань
Вступ	Що для вас означає бути почутим? Як ви зараз почуваетесь, сидячи в цьому колі?
Розповідь історій	Що сталося з вашої точки зору? Які почуття ви відчували тоді?
Усвідомлення наслідків	Як це вплинуло на вас і на вашу дитину? Що було для вас найбільочішим?
Пошук рішень	Що допоможе відновити довіру? Яку підтримку ви хотіли б отримати?
Завершення	Що важливого ви почули сьогодні? Який крок готові зробити після зустрічі?

ВПРАВА «Я-ПОВІДОМЛЕННЯ»

1. Суть методу

«Я-повідомлення»— це спосіб висловлювання, який допомагає людині говорити про свої почуття, потреби та реакції без звинувачень чи агресії. Воно фокусується не на тому, що зробив інший, а на тому, як я відчуваюся у зв'язку з цим.

Така форма мови:

- зменшує конфліктність спілкування;
- допомагає іншим почути, не захищаючись;
- формує атмосферу поваги й відкритості;
- сприяє емпатії у діалозі.

2. Класична структура «Я-повідомлення»

Формула: Коли ти (опис поведінки), я відчуваю (почуття), тому що (потреба/причина). Я б хотів/хотіла (побажання/пропозиція).

Приклади:

- «Коли ти перебиваєш мене, я відчуваю роздратування, тому що мені важливо бути почутою. Я хотіла б, щоб ми домовилися говорити по черзі»
- «Коли ти запізнюєшся, я відчуваюся засмученим, бо мені важлива пунктуальність. Буду вдячний, якщо зможеш попереджати заздалегідь»
- «Коли ти голосно сварився з мамою, я лякаюся, бо не хочу, щоб наша сім'я розпадалася. Я б хотів, щоб ви спробували поговорити спокійніше»

3. Мета вправи

- Навчити учасників відповідально висловлювати власні почуття;
- Знизити рівень агресії у спілкуванні;
- Замінити звинувачення («Ти завжди...», «Ти ніколи...») на саморефлексію і прохання;
- Сприяти розвитку емпатії і взаєморозуміння.

4. Хід вправи (для групи або сімейної сесії)

Тривалість: 20–40 хвилин

Кількість учасників: 2–10 осіб

Формат: індивідуальний або парний (можна в колі)

Етап 1. Вступ (5–10 хвилин)

Фасилітатор (медіатор) пояснює, чому звинувачення не працюють:

«Коли ми говоримо «Ти винен», інша людина захищається. Але коли ми говоримо про свої почуття, вона може почути нас по-іншому»

Показується приклад:

«Ти ніколи мене не слухаєш!»

«Коли я говорю, а ти дивишся в телефон, я відчуваю, що мене ігнорують, і мені стає сумно»

Етап 2. Демонстрація формули (10 хвилин)

На дошці або аркуші:

1. Коли ти... (опис поведінки, без оцінки)
2. Я відчуваю... (назвати емоцію)
3. Тому що мені важливо... (потреба, цінність)
4. Я б хотів/хотіла... (прохання, варіант дії)

Фасилітатор (медіатор) просить кілька прикладів від учасників і разом коригує.

Етап 3. Практика у парах або колі (15–20 хвилин)

Кожен учасник формулює одне «Я-повідомлення», звернене до іншої сторони (реальної чи умовної).

Партнер відповідає коротко – що він почув, без виправдань чи суперечок.

Після кожного прикладу Фасилітатор (медіатор) може спитати:

- «Чи було тут звинувачення?»
- «Чи було ясно, що людина відчуває?»
- «Як би ви відреагували, почувши таке звернення?»

Етап 4. Обговорення (5–10 хвилин)

Питання для рефлексії:

- Що було найскладнішим у формулюванні «Я-повідомлення»?
- Чи легше вам почути людину, яка говорить у такій формі?

- Як можна використати цей метод у сімейному спілкуванні?

5. Варіанти застосування

- у сімейній медіації– допомагає батькам і дітям говорити про свої почуття без агресії;

- у колах примирення– як частина етапу «розповідь історій»;
- у шкільних програмах відновного правосуддя;
- у психотерапії сім'ї та пари.

6. Методичні поради

- Фасилітатор (медіатор) має контролювати, щоб повідомлення не перетворювалися на приховані звинувачення («Коли ти поводишся безвідповідально...»).

- Краще обмежитись одним емоційним станом на фразу.

- Для дітей молодшого віку можна використовувати картки з емоціями чи малюнками.

- Використовуйте «мову тіла»: спокійний голос, відкрита поза, зоровий контакт.

ВПРАВА «ДІАЛОГ ОЧИМА ІНШОГО»

1. Суть і мета

Це рольова вправа на розвиток емпатії, яка допомагає учасникам побачити конфліктну ситуацію очима іншої сторони. Її мета – навчити розуміти, що стоїть за словами, діями та емоціями іншої людини, зменшити напругу, сформуванати готовність до діалогу та примирення.

2. Мета вправи

- Розвинути здатність ставати на позицію іншої людини;
- Усвідомити, як власні установки, емоції й оцінки впливають на сприйняття конфлікту;
- Зрозуміти, що у будь-якому конфлікті є кілька правд і кілька реальностей;
- Підготувати учасників до конструктивної участі у сімейній медіації або «колі примирення».

3. Цільова аудиторія

- учасники тренінгу з медіації чи ненасильницької комунікації;
- батьки у сімейному конфлікті;
- підлітки у програмах відновного правосуддя;
- шкільні психологи, фасилітатор (медіатор).

4. Тривалість та формат

- 30–45 хвилин
- 2–6 осіб (у парах або трійках)
- Формат – рольова гра з фасилітацією

5. Хід проведення

Етап 1. Вступ (5–10 хв.)

Фасилітатор (медіатор) пояснює суть:

«Кожен бачить ситуацію зі своєї перспективи. Але коли ми пробуємо подивитися на неї очима іншого, відкривається більше розуміння й менше ворожості»

Наводиться приклад:

«Мама вважає, що син її не слухає; син думає, що мама не довіряє. Хто з них правий? Кожен – зі своєї точки зору»

Етап 2. Вибір ситуації (5 хв.)

Учасники обирають реальну або вигадану конфліктну ситуацію (з сімейного чи шкільного контексту).

Наприклад:

- «Дитина не хоче повертатися після зустрічі з іншим із батьків»
- «Підліток не виконує обов'язків удома»
- «Батьки сваряться через опіку чи фінансові питання»

Етап 3. Розподіл ролей (2 хв.)

- Один – особа А (наприклад, мати);
- Інший – особа В (наприклад, дитина чи батько);
- Третій – спостерігач або медіатор, який дає зворотний зв'язок.

Етап 4. Перша частина – діалог у своїй ролі (5 хв.)

Учасники коротко розігрують ситуацію *як у реальному житті*.

Фасилітатор (медіатор) просить зосередитися на:

- тону голосу,
- словах,
- почуттях і реакціях.

Етап 5. Друга частина – обмін ролями (10–15 хв.)

Після короткого обговорення фасилітатор (медіатор) каже:

«А тепер поміняйтеся ролями. Подивіться на цю ситуацію очима іншого.

Спробуйте відчувати, що він/вона думає, чого боїться, чого хоче»

Учасники програють той самий діалог, але говорять від імені іншого. Завдання – не пародіювати, а спробувати відчувати мотиви, потреби, страхи іншого.

Етап 6. Обговорення (10–15 хв.)

Після гри фасилітатор (медіатор) ставить питання:

Для обох сторін:

- Що ви відчували у своїй ролі?
- Що змінилося, коли ви подивилися очима іншого?
- Які нові сенси або емоції ви відкрили?
- Як це може допомогти вам у реальному спілкуванні?

Для спостерігачів:

- Які моменти ви помітили як ключові для порозуміння?
- Що допомагало, а що заважало емпатії?

Етап 7. Завершення

Фасилітатор (медіатор) підсумовує:

«Коли ми дивимося на конфлікт очима іншого, ми бачимо не ворога, а людину зі своїми почуттями, страхами і потребами. Саме це відкриває шлях до примирення»

б. Методичні поради

- Забезпечити емоційну безпеку (ніяких оцінок чи глузування).
- Не використовувати вправу, якщо учасники перебувають у стані гострого конфлікту.
- Завжди проводити дефузію емоцій після вправи (коротке коло зворотного зв'язку, дихальна пауза).
- Для дітей або підлітків можна використати ляльки, маски або картки персонажів, щоб знизити напруження.

Аркуш домовленостей (сімейний план взаємодії)

Дата зустрічі: _____

Соціальний педагог: _____

Після обговорення сторони дійшли таких домовленостей:

1. _____
2. _____
3. _____

Ми домовилися, що:

- будемо поважати один одного під час спілкування;
- намагатимемося виконувати узгоджені дії;
- за потреби проведемо повторну зустріч через ___ тижнів.

Учасник	Підпис	Дата
Учень / учениця		
Батько / опікун		
Мати / опікун		
Соціальний педагог		

Оціночний лист виконання домовленостей (через 2–3 тижні)

Дата перевірки: _____

Соціальний педагог: _____

Критерій	Так	Частково	Ні	Коментар
Сторони виконують узгоджені дії	☐	☐	☐	
Атмосфера вдома стала спокійнішою	☐	☐	☐	
Зменшились конфлікти між членами сім'ї	☐	☐	☐	
Учень став більш відповідальним / відкритим	☐	☐	☐	
Потрібна додаткова підтримка	☐	☐	☐	(яка саме) _____

Підсумковий висновок:

Короткий звіт соціального педагога про проведення сімейної медіації

ПІБ учня: _____

Група: _____

Дата проведення медіації: _____

Тривалість: _____

1. Суть проблеми (без оціночних суджень)

2. Учасники медіації

Учень(ця)

Мати

Батько

Інші (зазначити): _____

3. Етапи проведення

- проведено попередні індивідуальні бесіди;
- організовано спільну зустріч;
- досягнуто домовленостей / визначено план дій.

4. Результати

- встановлено конструктивний діалог між сторонами;
- знижено рівень конфліктності;
- сторони погодилися виконувати домовленості;
- планується повторна зустріч / не потребує продовження.

5. Рекомендації

Підпис соціального педагога: _____

Дата: _____

Анкета “Зміни у сімейному спілкуванні”

(для дитини та батьків – до і після медіації)

Кожен пункт оцінюється за шкалою від 1 до 5:1 – зовсім не згоден, 5 – повністю згоден.

№	Питання	До медіації	Після медіації
1	Ми можемо спокійно говорити про складні речі.		
2	Мене слухають і чують, коли я висловлюю свою думку.		
3	Ми рідко сваримося через дрібниці.		
4	Я відчуваю, що мене розуміють.		
5	Ми разом вирішуємо сімейні питання.		
6	У нашій сім’ї стало більше довіри.		

Підрахунок:

- обчислити середній бал до і після медіації;
- порівняти показники – підвищення на ≥ 1 бал свідчить про позитивні зміни.

Шкала спостережень для соціального педагога

Під час або після зустрічі соціальний педагог оцінює поведінку сторін за 5 критеріями:

Критерій	До медіації	Після медіації
1. Уважне слухання	☐ низьке ☐ середнє ☐ високе	☐ ☐ ☐
2. Емоційна стриманість	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐
3. Готовність визнавати власні помилки	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐
4. Прагнення до спільних рішень	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐
5. Загальний тон спілкування (спокій / напруга)	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐

Результат: візуально видно зниження конфліктності й зростання співпраці.